

PERSONKARAKTERISTIK

28. Til det fundamentale spørgsmål HVORDAN ER DET? kan man svare enten med en BESKRIVELSER (KLASSIFIKATION, ANALYSE eller SAMMENLIGNING) eller med en KARAKTERISTIK. Skal man fortælle hvordan en person er, sker det som regel ved en blanding af beskrivelse og karakteristik, det vil i det følgende blive omtalt som PERSONKARAKTERISTIK.

Man beskriver og karakteriserer som regel personer med adjektiver (tillægsord), fx *socialdemokratisk, tysk, illoyal, naturlig*. På rent grammatisk grundlag kan adjektiverne inddeles i 4 kategorier, som visere sig at udgøre 4 grader mellem det rent beskrivende og det rent karakteriserende.

Gruppe I er de beskrivende adjektiver; de kan ikke gradbøjes, og man kan normalt ikke sætte *temmelig, meget, forholdsvis* foran dem, fx *socialdemokratisk, stum, pukkelrygget, gul*. Blandt adjektiver ligner de substantiver mest, det er således et spørgsmål om klassifikation og kriterielle træk om man vil sige om en person at hun eller han er *socialdemokratisk partimedlem*, det er ikke noget man kan have sin egen mening om. Beskriver man personer fortrinsvis i beskrivende adjektiver og substantiver, vil der være tale om en SOCIAL KARAKTERISTIK.

Gruppe II er de relative adjektiver; de kan gradbøjes, og de forekommer altid i par af modsat betydning, fx *fx høj-lav*, således at hvis A er *højere* en B, så er B *lavere* end A. De er relative (konverse) modsætninger, fx *tyk-tynd, ung-gammel, høj-lav, stærk-svag, bred-smal*. Det er ikke kun et spørgsmål om kriterier om man vil kalde en person for *tyk* eller *tynd*. Man kan nemlig kun bruge ordene – selv i deres grundform, altså ikke blot i højere og højeste grad – hvis man forholder sig til normen eller gennemsnittet for den kategori personen hører til: en *høj 1.-klasses pige* kan godt samtidig være *et lavt skolebarn*. Det kommer altså an på hvilken ramme man taler ind i. Beskriver man personen med relative adjektiver, vil det som regel være en **FYSISK KARAKTERISTIK**.

Gruppe III er de psykologiske adjektiver; de kan indgå i følgende

rammesætning: *det er af ham/hende at gøre det og det*, fx *illoyal, flink, hensynsløs, ubetænksom*. Psykologiske adjektiver er ikke blot, som de relative, afhængige af en norm, de kan også kun tilskrives personer når man tolker deres handlinger, kender deres forudsætninger og gætter deres virkninger. Mens man ved sansning kan afgøre om en person er *høj, ung, ren* eller *lav, gammel snævet*, forudsat man kender den norm personen skal ses i forhold til, så kræver det tolkning, hukommelse og eftertanke at afgøre om en person er *illoyal* eller ej. Man skal kende de sociale sammenhænge personen indgår i, man skal have iagttaget eller hørt om flere hændelser hvor personen har robet hemmeligheder, bagtalt venner eller brudt løfter; og disse forhold er jo ikke nogle man kan blive bekendt med ved sansning alene, man må tolke og forstå en række udtalte forhold. Når man altså tilskriver en person en psykologisk egenskab, giver man i virkeligheden en sammenfattende bedømmelse af en række iagttagelser. Karakteriserer man en person med psykologiske adjektiver, er der tale om en **PSYKOLOGISK KARAKTERISTIK**.

Gruppe IV er de vurderende adjektiver; de kan indgå i rammesætninger som: *det er for mig at gøre det og det*, fx: *herlig, dejlig, sølsom, naturlig*. Vurderende adjektiver betegner egentlig ikke egenskaber ved personen (eller hvad der ellers karakteriseres), de betegner hvilket indtryk personen gør på taleren. Et *dejligt menneske* har fx ikke bestemte iagttagelige egenskaber, men er blot en person den talende synes godt om. Anvender man vurderende adjektiver i omtale, er der derfor ikke tale om en særlig art beskrivelse, men om vurderinger som indgår i alle tre former for karakteristik: social, fysisk og psykologisk.

Nogle adjektiver kan høre til flere af grupperne, fx *god* og *stor* som enten kan optræde som relative, psykologiske eller vurderende adjektiver. Det er nok rimeligst i denne forbindelse af betragte dem som homonymer, dvs. forskellige ord der hedder det samme. En udtømmende karakteristik af en person vil som regel indeholde alle 3 underkategorier, altså både social, fysisk og psykologisk karakteristik.

SOCIALT
PSYKOLOGISK
MAGT
OMDØMME
VENNER

BEGIVENHED

Julius Streicher, „Frankens røde Czar“, Manden bag „Der Stürmer“ er Tysklands Jødehader Nr. 1 Han beholdt sin Magt trods den Modstand, hans Virksomhed ofte vækker i Udlandet, og trods den stærke Antipati, der er imod ham, indenfor selve det nationalsocialistiske Parti. Streicher er nemlig en af Hitlers faa virkelig gode Venner, ja, maaske den bedste, og heri maa man søge Grunden til, at han trods Kritik og Modstand har kunnet fortsætte sine Kam-pagner.
Da Streicher for at Par Aar siden fyldte 50, fløj Hitler saaledes trods

PSYKOLOGISK

SOCIALT

GERNINGER

FYSISK

PSYKOLOGISK

RIGDOM
PSYKOLOGISK

presserende Statsforretninger fra Berlin til Nürnberg for at kunne drikke et Glas Øl med sin Ven i den private „Bierstube“ med Træ-paneler og kuk-kuk-Ure, der er indrettet i et Hjørne af Streichers store Landejendom uden for Nürnberg.
Streicher var oprindelig Folkeskolelærer, stiftede i 1922 sit eget „Ar-bejderparti“, hvis Program i høj Grad lignede Nationalsocialismens, hvorfor han da ogsaa Aaret efter sluttede op bag Hitler. Han opgav Lærergerningen og gik nu helt og holdent op i Politikken. Han gik ved Siden af Hitler under det mislykkede Kup i 1923, kom bagefter sammen med Hitler i Fængsel, vandrede siden hen frem mod Partitriumferne og Valgsejren, stadig Side om Side med Hit-ler, og fik efter udstaaede Strabadser Belønningen: Han blev en af Tysklands Gauledere og spredte med officiel Velsignelse sit organi-serede Jødehad ud over hele Tyskland paa „Der Stürmer“s Op-slagstavler, der findes i den mindste Landsby og Flække.
Streicher er firkantet, bredskuldret, pilskallet – svarer ganske godt til det Billede, man har dannet sig af alle Jøders Fjende Nr. 1. Men Streicher privat er alligevel anderledes, end de fleste tænker sig ham: Han er et udpræget Familiemenneske, en fremragende Kunstkender og elsker klassisk Litteratur. Han er Friluftsmenne-ske, der befinder sig bedst ved Gravearbejde i sin kolossale Park, og skønt hans Ejendom er rigelig forsynet med store Sale, opholder han sig helst i sin private „Bierstube“. Han har seks lakstraalende Mercedesbiler til sin Disposition, men gaar alligevel ofte Fodture. Hans Fritidsbeskæftigelse er – *Akvarelmaling* som han driver med samme Lidenskab som Hitler.
Eigil Steinmetz: *De, der skaber Historie*, Kbh, 1938.

Læg mærke til at der i både den sociale, den fysiske og den psykologiske karakteristik bruges andet end adjektiver. Til alle tre former for karakteristik hører også kategorisering, anekdoter og beretninger fra personens liv. Der berettes således om begivenheder, gerninger og bedrifter fra personens liv. I sådanne mere fyldige personkarakteristikker kan man se hvorledes forfatteren ved berettende afsnit begrunder sin tilskrivning af egenskaber, specielt psykologiske egenskaber til personen. Fx beskrives Streicher som nøjsom – uden at dette ord bruges – ved hjælp af flere mindre beretninger, nemlig at han foretrækker sin Bierstube frem for store sale, at han fore trækker at grave have og gå til fods fremfor at køre i store Mercedesbiler. I dette tilfælde er det overladt til læseren at foretage den sammenfattende bedømmelse som ville ligge i et ord som *nøjsom*.

(10, 15, 32).

29. Inden for den **SOCIALE KARAKTERISTIK** findes der en række topoi som er vigtige. Man kan nævne personernes **AFSTAMNING**, **OP-VÆKST**, **UDDANNELSE (EKSAMINER)**, **STILLING(er)**, erhverv, tillidsposter og **VÆRKER**, deres **FAMILIE** og **VENNER**, og deres **RIGDOM**, **MAGT** og **OMDØMME**. Og hvert af disse topoi kan i sig

selv belyses yderligere ved BEGIVENHEDER, GERNINGER og BEDRIFTER.

STILLING
AFSTAMNING
ERHVERV
UDDANNELSE
STILLINGER
VÆRKER

Direktør Otto Nørmark, Odense er død, 72 år. Han overtog efter sin fars død i 1960 den fine gamle strøgbiograf i Odense, Paladsteatret og drev den til sin død. Selv havde afdøde fået en alsidig fotografisk uddannelse, havde arbejdet for de danske flyvetropper og været pressefotograf i Paris. Han havde ved Verdensudstillingen i Paris modtaget en guldmedalje for portrætfotografering.
Politiken 26.5.1977

I nekrologer i landsdækkende aviser omtales kun kendte mennesker, og de har som regel – som også denne mand – en række offentligt kendte hverv og udmærkelser – det er dem der omtales. Det må imidlertid bemærkes at det for mange personkarakteristikker gælder at der ikke tåles ret megen negativ omtale. Det negative vises ved udeladelse af det tilsvarende positive. Prøv at se på følgende nekrolog fra samme landsdækkende avis:

FAMILIE
FYSISK
PSYKOLOGISK
VURDERING
PSYKOLOGISK

Fru Vivi Svane, gift med hrs. Oskar Bondo Svane, er død efter længere svagelighed. Fru Svane var et af de sjældne mennesker, der i stilfærdighed og helst anonymitet gjorde et hjælpearbejde for sine medmennesker. Hendes meget fine karakter var parret med intelligens, og hrs. Bondo Svane har aldrig lagt skjul på, at han har fået mange kloge råd af sin kone, når de f. eks. sammen drøftede hans højesteretsprocedurer. Deres ægteskab hvilede på gensidig respekt og kærlighed.

AFSTAMNING

Fru Svane var selv fra et juridisk hjem, hendes far var afdøde professor, dr. jur. Frantz Dahl.

Politiken 1.12.1971.

Af de sociale topoi anvendes kun AFSTAMNING OG FAMILIE: Når der hverken omtales UDDANNELSE, STILLINGER eller VÆRKER, ikke VENNER, MAGT, eller RIGDOM, så er det fordi der ikke er noget at sige om det, for hun havde ikke disse egenskaber. Pladsen – for noget skal nekrologen jo fylde når den er der – fyldes istedet ud med PSYKOLOGISK KARAKTERISTIK, hvad der faktisk meget ofte sker i de landsdækkende avisers omtale af de få kvinder der overhovedet tages med fordi de er deres mands kone eller deres fars datter. Det skyldes jo ikke at kvinder har flere psykologiske egenskaber end mænd, heller ikke nødvendigvis at de har flere positive psykologiske egenskaber end mænd (de negative omtales jo netop ikke), men snarere at de har færre sociale egenskaber som er enestående nok til at blive omtales i avisen. DEN SOCIALE KARAKTERISTIK anses i avisnekrologen som vigtigere og væsentligere end den PSYKOLOGISKE KARAKTERISTIK. I lokal-

aviser, hvor der ikke kun bringes nekrologer over de kendte og indflydelsesrige, men hvor alle omtales når de er døde, vil man se at psykologisk karakteristik spiller en meget større rolle end i de landsdækkende aviser.

AFSTAMNING
ERHVERV
PSYKOLOGISK

Dødsfald i Lem

Ejvind Poulsen, Lem, er død på Skive Sygehus, 66 år. Ejvind Poulsen var født i Nr. Lem. Hele sit liv arbejdede han i Vestsalling. I mange år kørte han som vognmands chauffør, senere også hyrevogn.

FAMILIE

Ejvind Poulsen var en stille og beskedne mand, der med interesse fulgte udviklingen i sin by. Han var en enestående flittig og foretagssom mand, der aldrig skånede sig selv i bestræbelserne for at skabe et lykkeligt hjem for sin eneste datter, Tove, som han var alene med fra hun var ganske lille. Senere havde han den glæde også at få en svigersøn og flere børnebørn, og de lykkeligste timer havde Ejvind Poulsen, når han var sammen med sin familie.

Skive Folkeblad 16.5.77.

Denne nekrolog der i høj grad ligner karakteristikken af kvinden i den landsdækkende avis, viser hvorledes det psykologiske træder ind hvor der ikke er noget at sige om stilling, erhverv og gerninger. Det er altså ikke således at kvinder i højere grad beskrives psykologisk fordi der er mere positivt at sige om dem på dette område end om mændene; kvinder og mænd der ikke er blevet noget stort i offentligheden, beskrives psykologisk; der ikke er andet at sige om dem.

FYSISK KARAKTERISTIK bruges mest som konkretisering og anskueliggørelse af en karakteristik i øvrigt. En fysisk karakteristik står således sjældent alene. Kærnen i en fysisk karakteristikk er ofte relative adjektiver, men der findes også beskrivende adjektiver, der betegner personens fysiske varige egenskaber, fx OMRIDS: *pukkelrygget, hjulbenet, med braktud*, FARVE: *rødhåret, sort, bleg*, TILSTAND: *svækket, feberplaget, overvægtig*. I fysisk beskrivelse findes der så hovedsagelig de RELATIVE EGENSKABER: *tyk, tung, høj, fed, ung*, og endelig de tilegnede egenskaber, der enten er på vej til at blive psykologiske egenskaber eller direkte vurderinger, den dom som andre menneske fælder over personen: *stærk-svag, stor-lille, dejlig-hæslig, køn-grim, skøn-fæl, interessant-kedelig, sølsom-ordinær*.

FYSISK (VARIGE)

Streicher er firkantet, bredskuldret, pilskallet – svarer ganske godt til det Billede, man har dannet sig af Jødernes Fjende Nr. 1. Men Streicher privat er alligevel anderledes, end de fleste tænker sig ham: Han er et udpræget Familiemenneske, en fremragende Kunstkender og elsker klassisk Litteratur.

PSYKOLOGISK

Eigil Steinmetz: *De, der skaber Historie*, Kbh, 1938.

ALDER
OMRIDS
FARVE

En herre på ca. femogfyrre år, hvis smalle skarptskårne ansigt allerede tidligere havde fanget min opmærksomhed på promenade-dækket ved sin påfaldende næsten kridhvide blegghed, måtte i løbet af de sidste minutter, mens vi havde hele vor opmærksomhed henvendt på det foreliggende problem, have sluttet sig til os...

Stefan Zweig: *Skaknovelle* side 32, Kbh. 1961.

OMRIDS
RELATIVE ADJ.

De Menneskelæber, som aandede denne Luft, vare svulmende og friske, den Barm, den højnede, var ung og spæd.

VARIGE ADJ.

Barmen var spæd og Foden var spæd, Midjen smal, Væksten slank, og der var en vis mager Styrke i den hele Skikkelse. Frodigt var kun det stærke dunkeltgyldne Haar, der halv var bundet og halv hang løst;...

I.P.Jacobsen: *Fru Marie Grubbe*, side 5, Kbh (1876) 1902.

Den fysiske karakteristik forudsætter en beskuer; der må være en person der ser den person der beskrives; denne beskuer er den der i fiktionstekster kaldes fortælleren, og på grund af denne beskuer får alle fysiske beskrivelser noget fiktivt over sig.

Det er svært at finde tekster hvor en persons fysik beskrives så detaljeret og udtømmende at man kan genkende eller finde personen på dette grundlag; der findes faktisk kun efterlysningerne: 175 cm høj, lysblond hår, meget tynd, med et ar over det højre øje osv. Det betyder omvendt at alle beskrivelser man ellers finder, som fx de tre ovenstående, har valgt bestemte træk ud til beskrivelse, mens andre træk er forbigået og udeladt. Valget er ikke – som ved de sociale egenskaber – bestemt af hvad der i offentligheden er fremragende, men bestemt af hvad der spiller sammen med de psykologiske egenskaber. Fysiske egenskaber er altså valgt ud til beskrivelse fordi de afspejler indre psykologiske egenskaber: det er i princippet således at helten rider på en hvid hest mens skurken er grøn i ansigtet. Man ser tydeligt denne mekanik i de to første eksempler; Streicher ser ud som det han er, en jødeslagter, skakgeniet i Stefan Zweigs novelle ser også ud som det han er, nemlig en urolig og nervened brudt person. Dette udvælgelsesprincip forstærker det fiktive præg ved fysiske karakteristikker. Virkeligheden fremtræder som arrangeret på grund af denne udvælgelse. Det skildrede er altså snarere en skabt verden end en afbildet verden.

(7, 8, 10, 15).

30. PSYKOLOGISK KARAKTERISTIK er nok den væsentligste del af en personkarakteristik, men også den sværeste og den mest omfattende. Mange filosoffer har beskæftiget sig med problemet, og sproget synes på

dette område at være mere løst i fugerne end på de fleste andre områder. Det viser sig ved at ordene på det psykologiske område skifter betydning hurtigere end på andre områder, dvs. de bruges hyppigt i en tidsperiode for så pludseligt at gå helt af brug, og de skifter betydning på meget kort tid.

Enkelte struktureringer af området giver selve ordforrådets grammatiske organisering dog. De fleste psykologiske adjektiver hører til kategori III, som også kaldes de psykologiske adjektiver. Det viser sig nu at hvis man sætter flere adjektiver til samme substantiv, så skal adjektiver med en kategori med lavere tal stå nærmere substantivet end adjektiver af en kategori med højere tal; man må altså sige: *en dejlig (IV) loyal (III) tyk (II) gammel (II) rødhåret (I) pukkelrygget (I) kone*, og ikke: *en pukkelrygget rødhåret gammel tyk loyal dejlig kone*. Det hænger sammen med at man opfatter de lavere kategorier som mere stabile eller varige, mere væsentlige og indbyggede i personen end de højere kategorier. Man må altså have det i rækkefølge; først konstaterer man at konen er rødhåret og pukkelrygget – for det er hun hele sit liv – så må man om den rødhårede pukkelryggede konstatere at hun er tyk og gammel, og først derefter om den tykke gamle rødhårede pukkelryggede vurdere om hun er loyal og dejlig – for det sidste kan jo variere uafhængigt af det første. De grammatiske regler for rækkefølge placerer altså de psykologiske adjektiver som ustabile og overfladiske sammenlignet med det relative og beskrivende adjektiver.

Det er også karakteristisk for psykologiske egenskaber at det er noget man tilskriver folk. Hvis man ser en mand flere gange samme dag hilse meget overstrømmende på folk, tale med dem med store smil og gøre dem tjenester, så kan man tilskrive ham egenskaben venlighed. Der ligger nødvendigvis en god del fortolkning af personens adfærd over en længere periode til grund for en sådan tilskrivning af egenskaber.

Visse filosoffer har gjort et stort nummer ud af at vise at folk ikke handler på bestemte måder fordi de har bestemte egenskaber, men at de tilskrives bestemte egenskaber fordi de handler på bestemte måder. Det er nok en overreaktion på en sprogbrug der ikke afspejler hvorledes opfattelsen er blevet til, men hvad den skal bruges til. Selvfølgelig laver man den sammenfattende tolkning og tilskrivning af egenskaber for i store træk at kunne forudsige, eller i det mindste for at kunne forstå hvad personen vil foretage sig i fremtiden. Man kan altså sige: *Eftersom han var en venlig mand, smed han ikke børnene ud med det samme*. Deri ligger faktisk ikke nogen angivelse af et årsagsforhold, der ligger kun en ramme for fortolk-

ning af mandens handling; den konkrete handling ses som udtryk for den samme egenskab som mange andre tidligere handlinger.

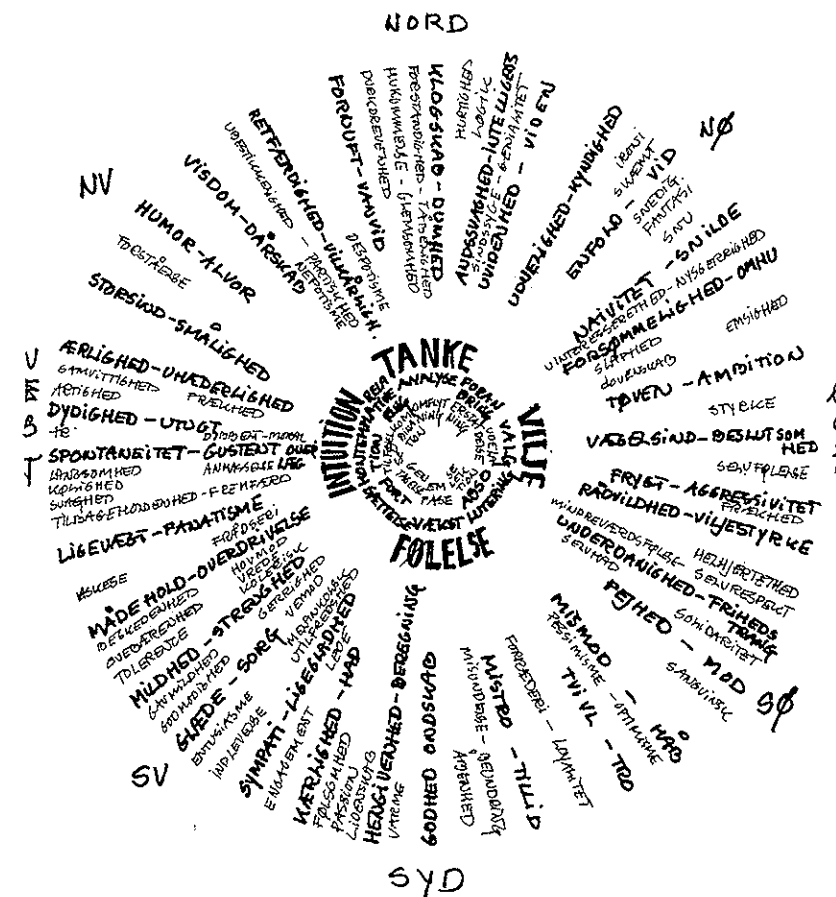
Andre filosoffer har vist at psykologiske adjektiver altid er en intrikat blanding af beskrivelse og vurdering. Man kan således fastholde at en tekst er en beskrivelse, men skrue op og ned for den positive vurdering i den såkaldte „Russels bøjning“: *Jeg er principfast, du er stædig, han er stivsin-* *det; jeg er sparsommelig, du er nærig, han er en pengepuger; jeg er gavmild, du er rundhåndet, han er ødsel*, osv. De psykologiske adjektiver findes altså i mindst to versioner, en mere positiv og en mere negativ og eventuelt er der så også en eller flere midt imellem.

Kataloger over hvilke psykologiske egenskaber man overhovedet kan og bør tale om har kunnet findes til alle tider, og det har skiftet meget og hurtigt gennem tiderne. Her skal nævnet et par stykker. I den klassiske retorik har man siden Platon talt om de 4 kardinaldyder: *visdom, mod, mådehold, retfærdighed*. I den kristene epoke har man talt om tre kardinaldyder: *tro, håb, kærlighed*. Fra samme tidsrum stammer tanken om de 7 dødssynder (der jo er spejlvendte dyder): *hovmod, misundelse, vrede, dovenskab, gerrighed, frådseri og utugt*. Man har på grundlag af læren om legemsvæskerne talt om de 4 temperamenter: *flegmatisk, sangvinsk, melankolsk og kolerisk*, og siden har flere psykologer og filosoffer søgt at raffinere læren om temperamenterne ved at beskrive dem som komponeret af varme-kulde, hurtighed-langsomhed og styrke-svagshed. Hos mange også moderne forfattere er det en forudsætning at sjælelivet kan beskrives som tanke, følelse eller vilje, og psykologen C. Jung opstiller 4 sider af sjælelivet: *tanke, følelse, fornemmen, intuition*. I moderne politisk retorik kan man se at talere bestandig prøver at demonstrere, at de besidder dyderne: *dygtighed, idealisme, loyalitet, ærlighed*. Kierkegaard foreslår skel mellem den æstetiske, den ironiske, den etiske, den humoristiske og den religiøse mennesketype. I den moderne psykologi skelner man mellem neurotiske og psykotiske typer, men disse betegnelser for patologiske tilfælde bliver så specielle, at de ikke (som andet end skældsord, og så skifter de som adjektiver kategori) indgår i almindelige menneskers toposhorisont.

Jeg skal ikke her prøve at lave en psykologisk karakterlære eller i det hele taget argumentere psykologisk. Jeg skal derimod her prøve at kortlægge alle de „steder“, hvor folk i tekster, skrift eller tale, henter mønstre eller argumenter i en diskussion om psykologiske egenskaber. Formålet med denne kortlægning er altså ikke stringens og konsekvens, men over-

blik og fylde. Jeg vil prøve at give et sådant billede af de muligheder en skribent har til rådighed, at man kan afsløre ideologien i en foreliggende tekst ved at undersøge, hvilke sider af de mulige, der er udeladt. Det er fx karakteristisk, og ideologisk, at de kristne kardinaldyder, tro, håb og kærlighed helt udelader de tankemæssige eller intellektuelle sider af det psykologiske liv; de er antiintellektualistiske.

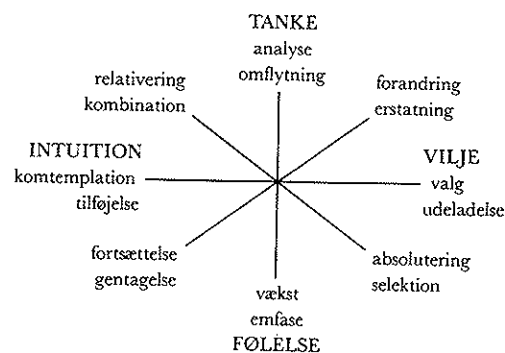
Den kortlægning jeg nu vil lave over psykologiske egenskaber skal på den anden side også være struktureret; der skal være længde- og breddegrader, så man kan finde rundt i landskabet. En blot og bar alfabetisk liste over brugbare ord ville ikke nytte. Dete forekommer mig, at der – ud over Russels bøjning, som jeg indtil videre ikke vil tage hensyn til – er to dimensioner i det psykologiske rum, to dimensioner med to poler på hver. Det hele kan fremstilles som en vindrose – eller en mælkebøtteblomst –

med 4 grundlæggende psykologiske aktiviteter i hvert sit verdenshjørne: mod nord TANKE, mod syd FØLELSE, mod vest INTUITION, og mod øst VILJE. I modsætning til mange udbredte mønstre, går jeg altså ud fra 4 grundlæggende aktiviteter. Den ellers meget udbredte treenighed i sjælelivet mellem tanke, følelse og vilje kan beskrives som det hurtige, det varme og det stærke i sjælelivet; denne inddeling efterlader en fjerde side som det det langsomme, det kolde og det svage; og denne fjerde side kan kaldes intuition.

Disse 4 aktiviteter kan nu beskrives på grundlag af de processer, der er dominerende i dem. TANKENS dominerende proces er analyse, mens følelsens dominerende proces er vækst; VILJENS er valg, og intuitionens er kontemplation. TANKEN er modsætningen til FØLELSEN, mens INTUITIONEN er modsætningen til VILJEN; rigtigheden i dette arrangement kan man se i naboaktiviteter har visse processer fælles. INTUITION og TANKE har det til fælles, at de begge er relativiserende processer, mens VILJE og FØLELSE omvendt begge er absoluterende processer (disse træk skrives derfor i hhv. NV og SØ). INTUITION og FØLELSE er fortsættende processer, mens omvendt TANKE og VILJE er forandrende processer.

Da alle psykologiske egenskabsbetegnelser ikke er andet end tolkende sammenfatninger af adfærd og udtryk, kan man også karakterisere forskellige psykologiske aktiviteter og processer ved deres typiske udtryksmiddel i retorikken. INTUITION og TANKE er kombination af elementer, dvs. hhv. tilføjelse og omflytning, TANKE og VILJE er erstatning af elementer, dvs. hhv. omflytning og udeladelse. VILJE og FØLELSE er selektion af elementer, dvs. hhv. udeladelse og emfase, og FØLELSE og INTUITION er gentagelse af elementer, dvs. hhv. tilføjelse og emfase.

Igen kan man se, at den cirkulære organisation viser sin berettigelse ved, at man kan have modsætninger over på den anden side af kloden, såkaldte „antipodale“ modsætninger; fx er relativisering modsætningen til absolutering, og fortsættelse til forandring. Kombination er det modsatte af selektion, og gentagelse det modsatte af erstatning.

Enhver person kan nu karakteriseres med hensyn til alle fire sider: tanke, følelse, intuition og vilje. Personkarakteristikker der udelader en eller flere af disse sider, er mangelfulde og derfor ideologiske. Tag fx de 7 dødssynder: utugt, frådseri, vrede, gerrighed og hovmod, er alle modsætninger til den dyd, som kaldes mådehold, og som må være en intuitiv dyd, misundelse er modsætningen til en følelse af glæde og deltagelse, mens dovenskab kan ses som modsætningen til den viljebetonede energi og ambition. Der er ingen dødssynd på tankens felt; dumhed er ikke slemt. Dødssynder er altså stort set umådehold, og det er meget sigende for det samfund, der har opfundet dem.

(19).

31. Inden for hver af de 4 psykologiske aktivitetstyper findes der så en række mere konkrete psykologiske egenskaber, som alle kan fordeles på vindrosen. Nogle egenskaber er mere centrale for en aktivitetsform end andre, som er mere perifere, dvs. på overgangen til den tilgrænsede aktivitetsform. For hver psykologisk egenskab findes der en modsætning (af den relative eller konverse type). Hvis A er klogere end B, så er B dummere end A, hvis A er mere spontan end B, så vil B have mere gustent overlæg end A. (Der ses stadig bort fra Russels bøjning!). Disse to egenskaber i et modsætningspar beskrives i det følgende som ét.

Den centrale egenskab blandt følelserne er GODHED-ONDSKAB. I mange eventyr og fortællinger repræsenterer helten det gode, og skurken er indbegrebet af det onde. Den fundamentale egenskab under VILJE er BESLUTSOMHED-VÆGELSIND. Den der hurtigt vælger, er beslutsom, mens den, der ikke kan vælge, er vægelsindet. Mellem disse to verdenshjørner, syd og øst, kan man så (fra syd mod øst) finde: TILLID-MISTRO, TRO-TVIVL, HÅB-MISMOD, MOD-FEJHED, FRIHEDSTRANG-UNDERDANIGHED, VILJESTYRKE-RÅDVILDHED og AGGRESSIVITET-FRYGT. Det er alle egenskaber der er præget af absolutering og selektion. Som sådan står de i intipodal mod-

sætning til de egenskaber der udfylder området mellem TANKE og INTUITION, som alle er relativeringer og kombinationer (fra nord til vest): KLOGSKAB-DUMHED, FORNUFT-VANVID, RETFÆRDIGHED-VILKÅRLIGHED, VISDOM-DÅRSKAB, HUMOR-ALVOR, STORSIND-SMÅLIGHED, ÆRLIGHED-UHÆDERLIGHED, DYDIGHED-UTUGT, SPONTANEITET-GUSTENT OVERLÆG. På samme måde er området mellem INTUITION og FØLELSE bestemt ved fortsættelse og gentagelse, og det er (fra vest mod syd): LIGEVEGT-FANATISME, MÅDEHOLD-OVERDRIVELSE, MILDHED-STRENGHED, GLÆDE-SORG, SYMPATI-LIGEGLADHED, KÆRLIGHED-HAD, HENGIVENHED-BEREGNING. De står så i antipodalt modsætning til de egenskaber der fylder området mellem TANKE og VILJE som er præget af forandring og erstatning (fra øst til nord): AMBITION-TØVEN, FORSØMMELIGHED-OMHU, NAIVITET-SNILDE, ENFOLD-VID, UDUELIGHED-KYNDIGHED, UVIDENHED-VIDEN, ANDSSVAGHED-INTELLIGENS, KLOGSKAB-DUMHED.

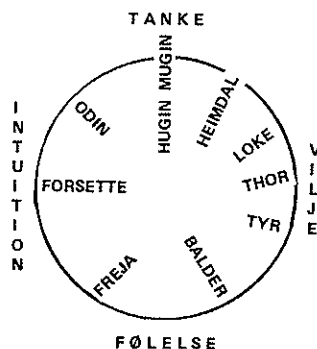
Det interessante ved denne vindrose er nu det at hver af de nævnte egenskaber indgår i en Russels bøjning med den relative modsætning til den antipodale modsætning (altså på sin vis modsætningens modsætning; det er jo ikke mærkeligt at det bliver næsten det samme). Arrangementet viser således hvorledes vores ordforråd på de psykologiske egenskabers område trods mangelen på stabilitet over tid, fremtræder som en velorganiseret helhed: Kærlighed gør blind, siger man fx og det kan aflæses af at den positive følelse KÆRLIGHED er den antipodale modsætning til VIDEN, hvis relative modsætning er UVIDENHED, som i denne sammenhæng er synonymt til ordet blind, som jo næppe skal forstås bogstaveligt. Jeg har ambitioner, du er en stræber, han er fanatisk, kan udmærket gå som en Russels bøjning, og det viser at det negative i FANATISME ikke er langt fra det ellers stuerene AMBITION. MILDHED kan ses som en form for NAIVITET, og STORSIND er ikke forskelligt fra UNDERDANIGHED, de forudsætter kun forskellige magtforhold. Omvendt er FRIHEDSTRANG måske en forvokset SMÅLIGHED. Det forekommer også rigtigt at VILJESTYRKE og UHÆDERLIGHED hører sammen, mens MÅDEHOLD kan ses som en form for FORSØMMELIGHED eller slaphed. Det er FORNUFTIGT at nære MISTRO, og det kan være den rene DÅRSKAB at nære HAB.

Det er nu min påstand at denne systematisering af de begreber som

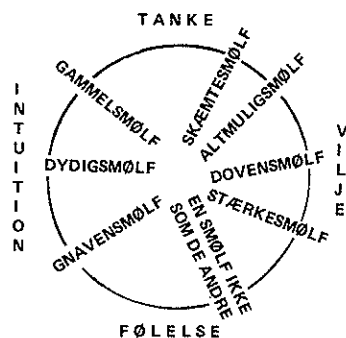
betegner psykologiske egenskaber, er så fylldig og udtømmende at enhver ny betegnelse for en psykologisk egenskab enten er synonym til, eller underbegreb til et af de ord der kan findes i vindrosen. Systematikken giver altså en vis sikring mod at der skulle være psykologiske egenskaber der skulle være helt glemt. Fx er raseri OVERDRIVELSE og VREDE, optimisme er en blanding af TRO og HAB, samvittighed er en blanding af ÆRLIGHED og DYDIGHED, mens SOLIDARITET er MOD og FRIHEDSTRANG, misundelse er HAD og ONDSKSKAB, utilfredshed SORG og STRENGHED. Frækhed er enten en blanding af UHÆDERLIGHED og UTUGT eller – hvad der ikke kan forbavse, da det er den antipodale modsætning – mellem AGGRESSIVITET og VILJESTYRKE. Fantasi er VID og SNILDE, mens emsighed er OMHU og AMBITION.

Jeg kan selvfølgelig ikke være sikker på at alle psykologiske egenskaber utvunget kan indgå som underbegreber under ordene i systemet; men det kan jo også skyldes at jeg ikke har valgt de mest generelle eller mest brugte begreber som dem der indgår i vindrosen. Det er dog et godt indicium at alle de før omtalte ældre kategoriseringer af psykologiske egenskaber: kardinaldyderne, dødssynderne og temperamenterne indgår som dele af vindrosen. Fx er det sangvinske HAB og MOD, det melankolske SORG og LIGEGLADHED, det koleriske OVERDRIVELSE og STRENGHED, mens det flegmatiske er TØVEN og FORSØMMELIGHED.

De fleste mytologier er personificerede kataloger over psykologiske egenskaber, således den nordiske mytologi: Odin er VISDOMMENS gud, Hugin og Mugin, hans ravne, er forstandens og hukommelsens inkarnationer, Heimdal står for klarsyn, mens SNILDE er Lokes egenskab, Thor er STYRKE og BESLUTSOMHED, mens Tyr er AGGRESSIVITET, Balder er gud for TRO og HAB, Freja står for KÆRLIGHED, og Forsete er endelig gud for TALMODIGHED og forsoning. Man kan placere guderne hele vejen rundt i vindrosen på følgende måde:

På samme måde kan man analysere andre religiøse mytologier, fx den klassiske mytologi. Her skal jeg dog i stedet henlede opmærksomheden på at der også findes moderne mytologier med et lignende persongalleri der personificerer forskellige egenskaber; jeg tænker på de mytologier der opbygges i Anders And og Co., de 7 små dværge (som vel ikke er så moderne endda) eller på smølferne, som en række små blå skabninger der optræder i en tegneserie af Peyo. Her er der Gammelsmølven, som er KLOG og VIS, Dydigsmølven, som er artig og DYDIG, Dovensmølven, der personificerer FORSØMMELIGHEDEN, og Gnavenmølven der står for den LIGEGLADE UTILFREDSHED, Altmuligsmølven, der er den DUELIGE og KYNDIGE, Stærkesmølven og Skæmtesmølven. Også Denne „Mytologi“s fyldighed kan illustreres på vindrosen:

Både de gamle og de nye mytologier er skemaer eller mønstre for hvordan man overhovedet kan tolke menneskelige egenskaber. Hvilke muligheder er der for at tolke handlinger som udtryk for eller udslag af forskellige egenskaber, hvilke egenskaber kan forenes i samme individ, og hvilke

egenskaber er komplementære i den forstand at den ene egenskab hos én person fremkalder den anden hos den person hun eller han er sammen med og handler i forhold til. Det er blandt andet dette der er mytologiernes funktion: elementær psyke-lære. Som i andre tekster vises egenskaberne i mytologiernes tekster både ved karakteriserende adjektiver og ved begivenheder, gerninger og bedrifter som personerne udfører eller indgår i. I de fleste mytologier indgår personerne også i et socialt hierarki, der altså således afspejler egenskaberne værdihierarki. De fleste steder er det den vise der også er konge. I Anders And og Co. er det dog ikke tilfældet, her er det den gerrige, og det er måske så sigende at det er ideologisk.

(19).

32. I tekster blandes – som sagt – som regel de tre former for karakteristik af personer: social, fysisk og psykologisk karakteristik; og de spiller som regel også sammen på forskellig måde. I denne paragraf vil jeg gennemgå hvorledes psykologisk karakteristik bruges i tekster – ofte i samspil med de andre karakteristikformer.

FYSISK: FARVE
VID, VILJE
MOD, ÆRLIGHED
SNUHED, LISTIGHED
FARVE

Hans kulsorte små levende øjne syntes at trænge ind til den dybeste grund af alt, hvad de hvilede på. Hans pande var høj, bred og røbede mod og ærlighed, hvilket sidste træk dog forstyrredes af det snu listige smil, der spillede omkring hans læber. Mandens ansigtsfarve var mørk, håret sort, og næsten skjult af en højrød strikket hue.

Carit Etlar: *Gøngehøvdingen*, side 8 + 9, Kbh. 1983

Som man kan se, spiller den fysiske og den psykologiske karakteristik sammen. Det er udseendet der røber de psykologiske egenskaber, dog kun i så høj grad fordi fortælleren er så alvidende som her i *Gøngehøvdingen*. De fleste vil sikkert også tillægge deres medmennesker bestemte egenskaber alene på grund af udseendet, men næppe på grund af så få træk som dem der beskrives her: pandens højde og bredde, smilet og øjnene. Det viser sig i denne historie, endog allerede i samme scene, at Ib, som manden hedder, også opfører sig både tålmodigt, listigt, snu og ærligt; man får i fortællingen også vist hvad forfatteren i begyndelsen blot hævdede. I denne psykologiske beskrivelse er der benyttet et mangedimensionalt psykologisk rum. Ib er både *modig*(SØ), *ærlig*(NV), *snu*(NØ), *listig*(NØ) og *tålmodig*(SV). Parenteserne angiver hvor på vindrosen egenskaben er placeret). Selv med en så kort beskrivelse har forfatteren altså

givet et facetteret billede af en mand som siden skal spille en meget vigtig rolle i bogen.

Prøv at vende tilbage til karakteristikken af Streicher i § 28, og se nu specielt på den psykologiske karakteristik. Af direkte psykologiske adjektiver og betegnelser er der følgende: *jødehader, familiemenneske, kunstkender, elsker af klassisk litteratur, friluftsmenneske (?)*, *lidenskabelig (akvarelmaler)*. Derudover vises der i de mere anekdotiske afsnit egenskaber som nøjsomhed og en vis enfold. Det kan læseren selv tolke ud af *Bierstube, Træpaneler, kuk-kuk-Ure, Havegravning og Fodture (trods store sale og Mercedesbiler)*. Denne beskrivelse når ikke hele kompasset rundt, den koncentrerer sig om egenskaber mod sydvest: *had, lidenskab og nøjsomhed* (med en antydning af ENFOLD i NØ). Også her kan man slutte modsætningsvis. Når der ikke omtales nogen positive egenskaber fra øst, nord og nordvest, er det fordi det er de negative der dominerer. Skønt den sociale karakteristik viser manden som en overordentlig magtfuld person, er der ingen egenskaber der svarer til denne sociale placering. Tværtimod vises det i de anekdotiske og berettende dele, ved bestandig brug af den samme metonymiske teknik, at Streicher har nået sin magt ved en tilfældighed, og ikke som et resultat af sine handlinger og sine egenskaber; *han sluttede op bag Hitler, gik ved Siden af Hitler, kom sammen med Hitler i Fængsel, vandrede sidenhen frem mod Partitriumferne og Valgsejren, stadig side om side med Hitler*. I alle beskrivelserne beskrives Streichers sociale karriere som en fysisk vandring. Han har jo nok også gået sammen med Hitler, men disse vandringer er kun dele af den helhed som karrieren har været. Det er altså en metonymisk beskrivelse. Denne metonymi om 'vandringen på livets vej' kan brugt en enkelt gang eller to virke naturlig og anskueliggørende, men det virker påfaldende at denne figur bruges 4-5 gange efter hinanden og afsluttes med omtalen af hans fodture. Det må have den mening at Streicher ikke gjorde andet for at nå sin magt end at vandre. De egenskaber som man havde ventet hos en så indflydelsesrig mand, men som glimrer ved deres fravær, er sådanne som VILJESTYRKE, AGGRESSIVITET, måske MOD, men også VILKÆRLIGHED og ALVOR. Når de ikke nævnes, og det tværtimod antydes i beretningerne at det modsatte er tilfældet, kan man slutte sig til at han nok snarere var enfoldig, rådvild, tvivlende, samtidig med at han var hadsk og lidenskabelig. En beskrivelse som denne spiller altså på at afsenderen antager at læserne kan mere end deres fader-vor, nemlig at de har en vis forestilling om hvilke egenskaber en person kan have, og hvorledes egenskaber kombineres i en personlighed. Kun de

læsere der nemlig har disse forestillinger, kan læse mellem linjerne og se hvad der ikke står udtrykkeligt: manden var slap og dum som en spade.

Prøv at se et eksempel fra en helt anden boldgade:

KÆRLIGHEDEN – DEN er vigtig. Frisk, varm, moden, følsom, veluddannet, good-looking fyr, der, hvis følelser bliver tændt, tror og tør satse på fælles opbygning af varmt inspirerende forhold, søges af ditto krebsepige, 30/175/57, u/børn, der, efter afklaret parforhold, men som stadig arbejder for løsningen af den praktiske del, savner det vigtigste. Måske du i lignende situation, det hele er ind imellem et spørgsmål om held. Tror du på positivitet, åbenhed, tolerance, loyalitet, humor, spontanitet samt interesser som bl.a. friluftsliv, sport, verden ude og inde, hygge for to, samt med venner, rejser, litteratur, teater, film m.m. så skriv gerne med foto. Billet mrk. Pol. 3677.

Politiken 27.3.1983, side 17.

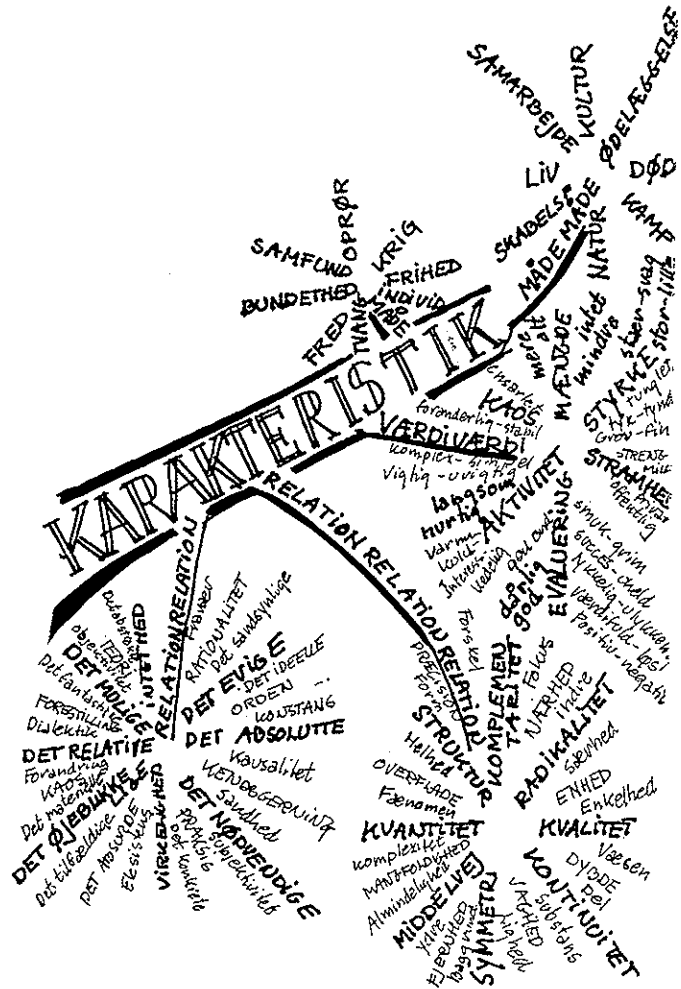
Det er jo ikke småting der bliver nævnt af egenskaber selv i en så kort karakteristik af en person (måske to ens personer). Men det er dog påfaldende at de alle befinder sig på den sydvestlige halvkugle, fra HUMOR som det nordligste over SPONTANEITET, TOLERANCE, VARME til KÆRLIGHED i syd og FØLSOMHED og positivitet (som måske er GODHED), LOYALITET, TRO, ABENHED og det at turde noget. dvs. MOD i sydøst. Der er intet om VILJE, TANKE og FORANDRING. Det er altså faktisk noget specielt der søges her, kontaktannoncen indsnævrer mængden af mennesker der kan svare. I hvert fald er det nogle helt andre der kunne føle sig kvalificerede til at svare på følgende:

Jylland/Fyn. Jeg ønsker mig en stor, stærk, good-looking mand (evt. flere) – en som både er kriger og filosof – en som tør binde mig og slå mig, og i øvrigt er en fuldendt gentleman. Selv er jeg midt i tredive, godt arbejde, ikke interesseret i ægteskab ell. lign., men i at opleve noget sjovt og spændende. Helst fotobreve. Billet mrk. POL 3574.

Politiken 27.3.1983 side 17.

Her søges der kun egenskaber på den nordvestlige halvkugle. Det er nok karakteristisk at sådanne ønskepersonligheder (det er jo langt fra sikkert at de eksisterer, de ønskes kun), ikke behøver at være runde personligheder som folk er flest. Alle mennesker har jo nemlig egenskaber hele vejen rundt i vindrosen, positive eller negative; de har alle egenskaber der har at gøre med både tanke, intuition, følelse og vilje.

KARAKTERISTIK

33. Når man skal belyse en sags KVALITET, når man altså vil svare på spørgsmålet HVORDAN ER DET?, så kan man dels redegøre for hvordan sagen adskiller sig fra andre sager, og hvordan den hænger sammen med andre sager, dels karakterisere sagen i forhold til andre sager, dvs. vurdere den og give udtryk for sin holdning til den: hvilke værdier tilskriver man den. Det første har jeg kaldt REDEGØRELSE, det andet for KARAKTERISTIK.

Der er her tale om en grundlæggende forskel som er kendt og beskrevet af mange, og de to former for tekster har derfor også mange forskellige navne. REDEGØRELSEN kan også kaldes beskrivelse eller en rent deskriptiv fremstilling; KARAKTERISTIKKEN kan kaldes en vurdering eller en rent normativ fremstilling. I redegørelsen bruges kognitivt sprog og ord med overvejende denotativ mening, mens der i karakteristikken bruges emotivt sprog og ord med konnotativ betydning. Redegørelsen hviler på klare kriterier og den fremstår derfor som en objektiv og intersubjektiv fremstillingsform, mens karakteristikken hviler på mere private følelser og fornemmelser således at den fremtræder mere subjektiv.

Hvis man fx bruger ordet *tigeren*, så har man utvetydigt udpeget et bestemt fænomen; det kan findes i bevidstheden og genkendes af den man taler med, og der er meget sjældent tvivl om hvad ordet kan bruges om. Omvendt hvis man siger om et dyr at det er smukt eller dejligt; så har man ikke udpeget et bestemt fænomen som kan genkendes blandt 100 andre. Der var ikke mange der ville finde tigerens bur efter instruktionen: gå hen til det *smukke* og *dejlige* dyr. Forskellige mennesker kan have forskellige opfattelser af om en tiger er *smuk* og *dejlig* eller ej – uden at de på nogen måde bruger selve ordene *smuk* og *dejlig* på forskellige måder. Ord som *skrue* eller *skrivemaskine* har overvejende deskriptiv eller denotativ betydning, mens ord som *god*, *smuk*, *dejlig* overvejende har emotiv eller konnotativ betydning. Mellem disse to yderpunkter findes der så en

mængde ord som har en blandig af denotativ og konotativ betydning: ordet *tiger* har fx ud over den denotative betydning: 'den største af katte-dyrene, gul med sorte striber' også en konnotation af 'farlighed' og måske 'skønhed'. Ordet *harmonisk* har overvejende konnotativ betydning, det betyder nærmest 'godt' eller 'behageligt', men der er også en denotativ kerne, som træder tydeligt frem, når det anvendes om musik, hvor der er helt præcise kriterier for hvad der er harmonisk og hvad ikke. En skurk er en person (oftest en mand) der har begået en gerning af negativ karakter; dette ord har altså både denotativ og konnotativ betydning.

Inden for teksttypen KARAKTERISTIK kan man derfor skelne mellem forskellige underkategorier eller topoi som anvendes i sådanne tekster – med forskellig vægt på det konnotative. De topoi som næsten kun har konnotativ betydning, kan sammenfattes under fællesbetegnelsen VÆRDI, det drejer sig om hvorvidt sagen er GOD ELLER DÅRLIG, STÆRK ELLER SVAG, AKTIV ELLER PASSIV. Et større islet af denotativ betydning har sagens MÅDE, dvs. kan den kaldes NATUR ELLER KULTUR, BUNDET ELLER FRI. Og mest denotativ blandt karakteristikkens topoi er sagens relation, dvs. om sagen er ENHED ELLER MANGFOLDIGHED, STRUKTUR ELLER KONTINUITET, KVANTITET ELLER KVALITET, SYMMETRI ELLER KOMPLEMENTARITET. I det følgende vil disse tre hovedtopoi med deres undertopoi blive gennemgået efter tur: VÆRDI, MÅDE og RELATION.

Fælles forudsætning for alle KARAKTERISTIKKENS topoi er det topoi der kan kaldes MÆNGDE, altså et topos om MERE ELLER MINDRE, ALT ELLER INTET. For alle VÆRDIER gælder det at der kan være mere eller mindre af dem, det er et spørgsmål om grader; for adjektiverne svarer det til at de kan gradbøjes: god – bedre – bedst, skøn – skønnere – skønnest. For substantiverne kan man også godt tale om at noget er nærmere 'den gyldne middelvej' end andet. Med under KARAKTERISTIKKENS topoi hører også sådanne som HELHED-DEL; FIGUR-(BAG)GRUND. Og her er der ikke tale om grader; enten er vaserne figuren og resten baggrunden i det berømte billede – eller også er det de to ansigter der er figuren og resten (der før var vase) der er baggrund. Her er der altså tale om det modsatte af MÆNGDE, nemlig ALT-ELLER-INTET.

I al argumentation gælder der den simple regel at MERE af det gode er at foretrække frem for MINDRE af det, MINDRE af det onde frem

for mere af det. Det går igen i så mange tekster at det næsten er for trivielt at nævne det; men alligevel; prøv at se et eksempel:

STOR
VOKSENDE
STØRRE

Dansk økonomi er i dag præget af 3 balanceproblemer: stor arbejdsløshed, betalingsbalanceunderskud og voksende underskud på de offentlige finanser.
De økonomiske problemer udfylder en større og større del af den daglige strøm af nyheder, som aviser, radio og TV bringer.
Ole Vistisen og Poul Erik Ellegaard:
Løn og samfundsøkonomi. u.å.
Dansk Arbejdsgiverforening.

(27).

34. Umiddelbart synes der at være uendeligt mange muligheder for de måder man kan tilskrive en sag værdi: den kan være god eller dårlig, sød eller sur, stor eller lille, stærk eller svag, hurtig eller langsom, varm eller kold, lækker eller modbydelig, gennemsigtig eller mat, hård eller blød, meningsfuld eller meningsløs, ungdommelig eller moden, kantet eller rund osv. Det viser sig imidlertid at flere af disse værdier hænger sammen i bundter, således at hvis man vil tilskrive en eller anden sag én egenskab, fx hurtighed, så må man også tilskrive dem andre egenskaber fx varme, skarphed, rød farve snarere end grøn, succes, kompleksitet. Der er ikke tale om en regel eller en lovmæssighed, men om en tendens, en tilbøjelighed, et fænomen der viser sig ved statistisk hyppighed.

Amerikanerne Osgood, Suci og Tanenbaum har i bogen *The Measurement of Meaning*, i deres forsøg på at konstruere et instrument til at måle konnotativ betydning, undersøgt hvilke værdier der knyttes sammen og samvarierer, og hvilke der kan variere uafhængigt af hinanden. De brugte bl.a. metoden med de frie associationer til rækker af ord. De læste fx ordene *mor*, *synd*, *mildhed*, *sygdom* op for et stort antal forsøgspersoner og bad dem placere hvert ord et eller andet sted på en syv-trins-skala mellem GOD og DÅRLIG, på en anden skala mellem STÆRK og SVAG, på en tredje mellem HURTIG og LANGSOM, på en fjerde mellem VARM og KOLD osv. På den måde kunne de statistisk undersøge hvilke værdier der hyppigt for folk hang sammen og hvilke der slet ikke hang sammen. De fandt ud af at over halvdelen af al variation i det materiale de samlede sammen, samvarierede med tre grundlæggende værdier, som til gengæld kunne variere forholdsvis meget uafhængigt af hinanden. De kaldte de tre værdier: EVALUERING, POTENS og AKTIVITET.

De centrale ord, og det vil også sige topoi, under EVALUERING var: GOD-DÅRLIG, SMUK-GRIM, VÆRDIFULD-VÆRDILOS, LÆKKER-MODBYDELIG, BEHAGELIG-UBEHAGELIG, HARMONISK-UHARMONISK, SUCCESRIG-UHELDIG, POSITIV-NEGATIV, LYKKELIG-ULYKKELIG: De centrale ord under POTENS var: STÆRK-SVAG, STOR-LILLE, TUNG-LET, GROV-FIN, TYK-TYND, HÅRD-BLØD, DYB-FLAD. Og de centrale ord under AKTIVITET var så AKTIV-PASSIV, VIGTIG-UVIGTIG, HURTIG-LANGSOM, VARM-KOLD, INTERESSANT-KEDELIG, KOMPLEKS-SIMPEL, OVERILET-FORSIGTIG, SKARP-SLØV. Den anden halvdel af variationen i materialet fordelte sig så på nogle meget spredte faktorer, men de forsøgte at sammenfatte dem under KAOS med topoi som ENSARTET-UENSARTET, STABIL-FORANDERLIG, KOMPLET-UKOMPLET, FLYGTIG-VEDVARENDE, TILFÆLDIG-REGELMÆSSIG, og under STRAMHED med topoi som: INTENTIONEL-UVILKARLIG, STOLT-YDMYG, KANTET-RUND, KOMPETITIV-KOOPERATIV (eller måske oversat til: stridslysten-samarbejdsvillig), PRIVAT-OFFENTLIG, STRENG-MILD.

På dette grundlag konstruerede Osgood og de andre et „måleinstrument“ som et afkrydsningsskema hvor et ord eller en sag skulle krydses af på tre skemaer, et med en evalueringsfaktor, et med en potensfaktor og et med en aktivitetsfaktor. Hvilket ordpar der skulle bruges inden for hver faktor måtte afhænge af ordet eller sagen som der skulle associeres på. Fx er det nok mest naturligt at bede folk placere ordet *mig* på evalueringsparret LYKKELIG-ULYKKELIG, mens det er mere naturligt at placere begrebet 'synd' på en POSITIV-NEGATIV-skala. Betragter vi resultaterne fra Osgood og de andre, som topoi, er formålet for denne katalogisering igen fylde; det gælder om at opstille et katalog der er så omfattende at man ikke kan komme til at glemme noget hvis man bruger denne liste til at lede efter stof i en sag. De typiske ordpar inden for de tre ikke samvarierende dimensioner er så: GOD-DÅRLIG, STÆRK-SVAG og AKTIV-PASSIV; dertil kommer så de mindre hyppige: REGELMÆSSIG-TILFÆLDIG og STRAM-LØS. Vil man beskrive et eller andet fænomen, en person, et landskab, en lejlighed, en børnehave, en samfundstilstand, en filosofisk skole, og ønsker man også at karakterisere eller vurdere det man beskriver, så må man mindst karakterisere sagen på de 3 her omtalte dimensioner.

MÆNGDE
GOD-DÅRLIG

Fire gange så god. 1/1 liter Carlsberg Appelsin.
Reklame Ekstra Bladet 15.4.83 side 3

GOD; STÆRK
AKTIV

STÆRK

„Så slap dog af menneske!“
Drogens Baldrian-B₁ tabletter indeholder udtræk af roden fra Baldrian-planten, der lige siden de ældste tider har været kendt for sine beroligende egenskaber. Nu har intens forskning og udviklingen inden for den moderne medicinalindustri gjort det muligt at udnytte disse egenskaber i et tabletpreparat, der effektivt kan dulme de former for nervøs uro, som typisk giver sig udtryk i koncentrationsbesvær, „lampefeber“ eller søvnløshed. Fås på apoteker, hos Matas-materialister og i helsekostforretninger.
250 stk. 55 kr. (vejl.)
Prøv Drogen's Baldrian-B₁ tabletter.
Fra Dansk Droge – en moderne dansk medicinalfabrik.
Reklame Ekstra Bladet 15.4.83 side 3.

MÆNGDE
STOR, STABIL
STOR, AKTIV
MÆNGDE
MÆNGDE

Teltmarked i 4 etager.
Besøg Danmarks største permanente teltudstilling og køb direkte fra kæmpe lager. Se de nye spændende 1983 modeller på ét sted. Vi har over 1200 stk. ældre modeller – prøvetelte og lidt brugte fortelte.
SPAR OP TIL 2000.-.
NYHED! Kæmpe fortelt til langtidscamping.
teltkonto oprettes.
Neergårds Camping. Hovedgaden 532. 2640 Hedehusene.
Åbningstider hverdage samt lø/sø kl. 10-18.
Tlf. (02) 161698 – (02) 16 28 16.
Reklame Ekstra Bladet 15.4.83 side 3.

I reklamer som er fyldt med omtale af den VÆRDI der er ved varen som skal sælges, finder man overalt de fire topoi MÆNGDE, EVALUERING, POTENS og AKTIVITET repræsenteret, som her i 3 reklamer fra samme side af et dagblad.

(27).

35. MÆNGDE og VÆRDI er egenskaber ved ting, fysiske genstande i tid og rum, varer som kan købes. MÅDE er betegnelsen for egenskaber ved tilstande og processer, handlinger og samfundstilstande, organisationsformer. MÆNGDE og VÆRDI er endimensionale i den forstand at betydningen er helt overvejende konnotativ; MÅDE derimod har dels en denotativ betydning, man klassificerer tingene ved disse topoi, dels en konnotativ, man vurderer dem samtidig. Man kan som ved Russels bøjning skrue op og ned for vurderingen af sagen. Under dette topos MÅDE vil jeg sammenfatte en række modsætningspar, som ikke er gradsmodsætninger men relationsmodsætninger. De kan stilles op i cirkler med de antipodale modsætninger overfor, og beslægtede begreber som naboer:

Igen gælder det at det ene modsætningspar, MIDDELVEJ-RADIKALITET, ligger på en helt anden dimension end det andet modsætningspar, STRUKTUR-KONTINUITET; FORM-SUBSTANS på en helt anden end MANGFOLDIGHED-ENHED. SYMMETRI dannes af en MIDDELVEJ i et KONTINUERLIGT område, mens KOMPLEMENTARITET bygger på RADIKALITET i en STRUKTUR. De topoi der sættes i samme cirkel har altså alligevel mere med hinanden at gøre end med de topoi der er placeret i den anden cirkel. De topoi der hører til i samme cirkel kan nu kombineres på forskellige måder, og de kan ordnes i et værdihierarki på flere måder. Prøv at se en række eksempler:

EKSISTENS
SKABELSE
FORSKEL-LIGHED
YDRE-INDRE

Naturligvis må det have haft overlevelseshæder for menneskearten, d.v.s. for menneskets evne til at opbygge samfundet, at talenterne ikke er lige fordelt: der kan tænkes en arbejdsdeling der ikke beror på ydre tvang, men på indre trang, og iøvrigt på praktiske hensyn, og en sådan arbejdsdeling har gjort sig gældende i de oprindelige samfundsdannelser.

Meyer, Petersen og Sørensen:
Oprør fra midten, side 93, Kbh. 1978.

ENHED
LIGHED
SKABE-ØDELÆGGE
MULIGHED

Filosofien forekommer nogen at være et homogent medium, hvor tanker fødes og dør og hvor systemer opstilles og bryder sammen. Andre opfatter den som en vis holdning, som det altid er os muligt at indtage. Atter andre som en bestemt sektor af kulturen. Efter vor mening findes filosofien ikke; thi hvordan man end betragter den, så er denne videnskabens skygge, denne humanitetens grå eminence ikke andet end en hypotaseret abstraktion. I virkeligheden er der kun filosofier.

Jean-Paul Sartre: *Eksistentialisme og marxisme*, side 13 (1960), på dansk ved Ole Thyssen, København 1969.

KONKRET,
VIRKELIG
HELHED,
BAGGRUND
DELE
KAOS, HELHED
FORESTILLING
ENKELHED
ABSTRAKTION
KONKRETISERING
ABSTRAKTION
ENKELHED
KONKRETISERING
MANGFOLDIGHED
ENHED

Det synes at være det rigtige at begynde med det reelle og konkrete, den virkelige forudsætning, altså f.eks. i økonomien med befolkningen, der er hele den samfundsmæssige produktionsaks grundlag og subjekt. Dog viser dette sig ved en nærmere betragtning at være forkert. Befolkningen er en abstraktion, når jeg f.eks. udelader de klasser, den består af (...) Skulle jeg altså begynde med befolkningen, så ville de være en kaotisk forestilling om det hele, og gennem nærmere bestemmelser ville jeg analytisk mere og mere komme til enklere begreber; fra det forestillede konkrete til stadig tyndere abstrakta, til jeg var nået til de mest enkle bestemmelser. (...) Det sidste er åbenbart den videnskabeligt rigtige metode. Det konkrete er konkret, fordi det er sammenfatningen af mange bestemmelser, altså det mangfoldiges enhed.

Karl Marx: *Kritik af den politiske økonomi, grundrids*, oversat af Kjeld Schmidt, (1939) 1970 Kb side 40-41.

KVALITET
YDERLIGHED
MIDDELVEJ

Du spørger mig kiære Ven, hvordan det Fruentimmer skulle være kvalificeret, som jeg ville ønske mig til Hustrue. Jeg vilde have een, som var ej for meget stiv, ej heller een, som var for meget myg; thi

YDERLIGHED
MIDDELVEJ
YDERLIGHED
MIDDELVEJ

den første kunde blive farlig for min Ryg, og den anden for min Pande. Jeg vilde ikke at hun skulle være meget grim, ej heller for meget kion: thi jeg kunde faac Afskye for den grimme, og den kionne kunde fatte Afskye for mig. Jeg vilde ikke have een, som er bemidlet, ej heller een som er for meget fattig: ...

Ludvig Holberg: *Moralske Tanker* () 1943 Kbh. Libr. I epigramm 171.

KVANTITET
KVALITET
MULIGHED
VÆRDI, MÆNGDE

Det er nødvendigt at vores kvantitetsdyrkelse afløses af kvalitetsdyrkelse, men det synes ikke muligt. Og dog forekommer det selvfølgelig at det er bedre at stræbe efter noget bedre end blot efter noget mere; vi ved af erfaring – en erfaring som ganske vist ikke er ret gammel – at vi ikke får det bedre af at få mere, at vor utilfredshed vokser sammen med væksten iøvrigt, at den større velstand ikke fører til færre (ikke engang færre økonomiske) problemer, at den stigende produktion af produkter, der kun for en ringe del er livsfornødenheder, ødelægger vore egne livsbetingelser.

Villy Sørensen:
Den gyldne middelvej, side 68, Kbh. 1979.

TEORI-PRAKSIS
DIALEKTIK

Om teorien eller praksis kommer først, er helt uinteressant. Det væsentlige er, at forholdet mellem teori og samfundsmæssig praksis (d.v.s. den sociale virkelighed) betragtes som en gensidig eller „dialektisk“ proces.

Joachim Israel: *Om kunsten at løfte sig op ved hårene og beholde barnet i badevandet* side 139, Kbh. 1772.

SANDHED
SUBJEKTIV-OBJEKTIV
HELHED
TEORI-PRAKSIS
VIRKELIGHED
TEORI-PRAKSIS
SUBJEKTIV-OBJEKTIV

I lignelsen fornuft = sandhed = virkelighed, som forbinder den subjektive og den objektive verden i en antagonistisk helhed, er fornuften den omstyrtende kraft, den „negative kraft“ der etablerer sanheden som teoretisk og praktisk fornuft for mennesker og ting – dvs. de forhold hvorunder mennesker og ting bliver det de virkelige er. Det var forsøget på at påvise, at denne sandhed i teori og praksis ikke er et subjektivt, men et objektivt forhold, der oprindelig var den vestlige tænknings anliggende, og som danner oprindelsen til dens logik – ikke logik forstået som en speciel filosofisk disciplin, men som den tænkemåde, der egner sig for at begribe det virkelige som rationelt.

Herbert Marcuse: *Det endimensionale menneske* side 137, (1964) på dansk ved Merete Ries, Kbh. 1971.

Det at jonglere med begreber som hører under RELATION, begreber som 'objektivitet', 'abstraktion', og 'virkelighed' er en filosofisk beskæftigelse; man kan næsten sige at filosofi består i at definere disse begreber og sætte dem i forhold til hinanden. Det ville derfor være en halsløs gerning at forsøge at udrede hvilke begreber der kan sættes i forhold til hvilke andre begreber og på hvilke måder – det ville jo nemlig være at påtage sig hele filosofiens opgave. Her skal det blot kort vises hvorledes sådanne topoi bruges i en filosofisk argumentation, som alle de ovenstående citater er eksempler på.

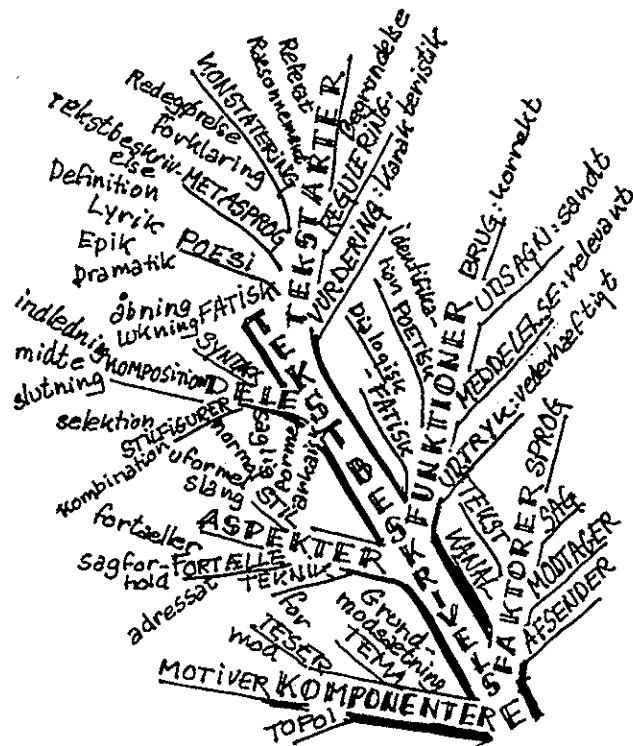
Med en vittighed kan filosofi defineres som „systematisk misbrug af en terminologi, som er specielt udformet til dette formål“. Filosofisk argu-

mentation om egenskabernes egenskaber er i høj grad forsøg på at normere hvorledes de specielt filosofiske ord skal bruges. Ordene defineres og omdefineres til stadighed i forhold til hinanden. Den konnotative side af begreber som RATIONALITET, SANDHED og VIRKELIGHED medvirker til at der er plads til varierende definitioner af hvert enkelt begreb. Marcuse prøver fx i det sidste citat at vise at SANDHED og VIRKELIGHED er blevet defineret ved OBJEKTIVITET og (fornuft eller med et toposord:) RATIONALITET. Joachim Israel prøver at definere VIRKELIGHED ved DIALEKTIK mellem TEORI og PRAKSIS. Holberg definerer KVALITET som MIDDELVEJ, mens Villy Sørensen prøver at vise at KVALITET er mere værdifuldt end KVANTITET. Marx definerer paradoksalt DET KONKRETE som MANGFOLDIGHEDENS ENHED, mens Sartre definerer ENHEDEN som ABSTRAKTION og INTETHED.

Den denotative side af begreberne betyder på den anden side at der er grænser for på hvilke måder man kan definere et givet begreb. Der er altså grænser for hvilke ord der kan låne værdi af hinanden ved at blive defineret i forhold til hinanden. Den positive værdi ved VIRKELIGHED kan overføres på begrebet RATIONALITET, eller på DIALEKTIK, på INDRE og YDRE, på det ABSTRAKTE og det KONKRETE, men næppe på de antipodale modsætninger: FORESTILLING og INTETHED. Og dog består mange filosofiske definitioner af afvigende eller paradoksale sammenstillinger af begreber der ellers forekommer som uforenelige modsætninger, fx MANGFOLDIGHEDENS ENHED, DIALEKTIK mellem TEORI og PRAKSIS, sammenhængen mellem STØRRE velstand og FLERE økonomiske problemer.

Der har i filosofihistorien dannet sig flere skoler af tænkere der bundter disse RELATIONER på bestemte måder, fx kan rationalisme eller klassicisme karakteriseres ved RELATIONER som RATIONALITET, DET ALMENE, DET EVIGE, DET ABSTRAKTE, DET KVANTITATIVE, mens romantik kan karakteriseres ved ABSURDITET, SÆRHEDER, DET ØJEBLIKKELIGE, DET KONKRETE, DET KVALITATIVE. Konservatisme er præget af IDEALISME, KOMPLEMENTARITET, DET ABSOLUTTE, KONSTANS og ORDEN, mens det revolutionære er præget af MATERIALISME, DET RELATIVE, SYMMETRI, KAOS og FORANDRING.

(28).

37. Til spørgsmålet HVORDAN ER DET? kan man svare med en REDEGØRELSE eller med en KARAKTERISTIK; er sagen man skriver om, en person, vil man bruge en PERSONKARAKTERISTIK, som har sine særlige regler; og er sagen en anden tekst, vil man skulle bruge en TEKSTBESKRIVELSE, som igen kræver sine særlige topoi belyst. Dette kapitel handler om TEKSTBESKRIVELSENS topoi. En tekstbeskrivelse minder mere om en redegørelse end om en karakteristik, den er mere præget af denotativ mening end af konnotativ, mere af det kognitive end af det emotive.

Som alle andre REDEGØRELSER vil også TEKSTBESKRIVELSER kunne bestå af SAMMENLIGNING, KLASSIFIKATION og ANALYSE; dog lægges der mest vægt på de to sidste topoi som til gengæld er raffineret betydeligt med hensyn til tekster i forhold til andre sager. Tekstens DISTRIBUTION underesøges ved at man beskriver kommunikationssituationens FAKTORER; svarende til hver faktor har teksten så en FUNKTION, og KLASSIFIKATIONEN af tekster i TEKSTARTER, sker så på grundlag af de forskellige funktioner. På tekster kan man lave ANALYSE, dels i tekstens forløbsDELE, dels i tekstens forskellige ASPEKTER, fx stillag og fortælleteknik, dels i forskellige KOMPONENTER: motiver, temaer og – topoi. I det følgende skal disse 6 topoi, FAKTORER, FUNKTIONER, TEKSTARTER, DELE, ASPEKTER og KOMPONENTER, gennemgås efter tur.

Alle forfattere der har beskæftiget sig med spørgsmålet om hvordan man producerer og analyserer tekster, har måttet tage stilling til hvilke **FAKTORER** der indgår i kommunikationssituationen og sætter deres præg på teksten og dens mening. I den klassiske retorik har fx Cicero beskrevet hvorledes talen – som var den type af tekster han beskæftigede sig med – afhænger af taleren, talen (dvs. dens udførelse) og spørgsmålet (dvs. emnet for talen). Bühler har i sin såkaldte organonmodel medtaget følgende faktorer: afsenderen hvis egenskaber teksten'er tegn på, modta-

geren som teksten er tegn til, og sagen som teksten er tegn for. Habermas opererer derudover med sproget som en faktor for teksten og en endnu mere omfattende model opstiller sprogforskeren Roman Jakobson. Det er Jakobsons model, der er grundlaget for de følgende topoi.

I enhver kommunikationssituation er der altid følgende faktorer som teksten er præget af, og som teksten kan have funktioner i forhold til:

AFSENDEREN som er den der producerer teksten, MODTAGEREN som er den eller dem der lytter til teksten eller læser den, SAGEN er det som teksten handler om, emnet for teksten, SPROGET som teksten er udformet i, KANALEN, dvs. det fysiske medium og det sociale arrangement som gør det muligt at meddelelsen kan blive overført fra afsender til modtager, fx luften der bærer lydbølgerne, tryksværte og papir der bærer de skrevne bogstaver, telefonledningen, radioapparatet, talerstolen, klasseværelset; og som den sidste faktor TEKSTEN selv, der (ifølge Jakobson) også selv har relation til hvorledes teksten er udformet.

Svarende til hver af disse faktorer findes der så en FUNKTION. Enhver tekst har altså mindst 6 funktioner samtidig, nogle funktioner kan være mere dominerende i nogle tekster, andre i andre, men teksten har altid principielt 6 forskellige funktioner samtidig.

Teksten har funktion som UDTRYK for afsenderens hensigter og holdninger; gennem teksten kan afsenderen udtrykke sine opfattelser, følelser holdninger og intentioner; for afsenderen selv kan det også være en måde at erkende og bevidstgøre sig sine ønsker og hensigter. Som udtryk skal teksten være VEDERHÆFTIG, dvs. afsenderen skal være ærlig over for sig selv og over for modtagerne, afsenderen skal være kompetent til at fremkomme med sine udtalelser, og afsenderen skal være engageret i at få kommunikeret sit budskab.

I forhold til modtageren har teksten funktion som MEDDELELSE, afsenderen deler sin viden med modtageren. Som meddelelse skal teksten være RELEVANT, dvs. teksten skal for modtageren på en gang være forståelig, dvs. tage udgangspunkt i noget for modtageren kendt og genkendeligt, og informativ, dvs. meddele noget der for modtageren er nyt og ukendt, og knytte an til modtagerens interesse(r).

I forhold til sagen fungerer teksten som UDSAGN, dvs. som en afbildning eller fremstilling af det forhold som er emne for teksten, som teksten handler om. Som UDSAGN skal teksten være sand, dvs. modsigelsesfri, dækkende for emnet, udtømmende så ingen vigtige dele af emnet forbli-

ver uomtalt, mangesidig, så ingen sider eller holdninger til emnet udelades.

I forhold til sproget er teksten BRUG, brug af de muligheder der ligger i sproget som system. Som sprogBRUG skal teksten være KORREKT, dvs. acceptabel for indfødte sprogbrugere, i overensstemmelse med de normer der findes for sproget i ordbøger og grammatikker, entydig og umisforståelig.

I forhold til kanalen skal teksten være KONTAKT mellem afsender og modtager, dvs. teksten skal holde kanalen åben. Som kontakt gennem kanalen skal teksten være regelret, dvs. i overensstemmelse med reglerne for den pågældende kanal. I en telefonsamtale hører det til kontaktfunktionen at sige hallo så den anden kan forstå at der er en samtalepartner, og at præsentere sig, så den anden kan vide hvem samtalepartneren er.

I forhold til teksten selv har teksten POETISK funktion; teksten organiseres nemlig – i større eller mindre grad – ikke blot ud fra hensyn til situationens andre faktorer, men også for at udgøre en helhed der har værdi i sig selv; teksten bliver et æstetisk objekt. I lyrik og fiktion er denne poetiske funktion den dominerende, således at teksten kun på skrømt er udtryk, udsagn, meddelelse og kontakt; men også i alle andre tekster kan der forekomme organiseringer der ikke har nogen funktion i forhold til nogen anden faktor end teksten selv, nemlig gentagelser og symmetrier på et af tekstens mange planer: det lydlige, ordplanet, kompositionen, indholdsplanet. Alle de organiseringsformer som kaldes retoriske og alle stillistiske figurer er symmetrier og gentagelser der organiserer teksten ud over hvad der er nødvendig for at den ellers kan fungere som en vederhæftig, sand, relevant, regelret og korrekt tekst. Den poetiske funktion modulerer så at sige alle de andre funktioner således at den poetiske tekst kan FORME afsenderens ønsker, ORDNE sagens værdier, GRIBE modtagerens interesser, ÆNDRE sprogets regler og OPHÆVE kanalens tvang.

For at eksemplificere disse topoi under FAKTORER og FUNKTIONER, vil jeg ikke citere eksempler på tekstanalyser (hvad der ellers ville have svaret til praksis i de andre kapitler), for sådanne tekster vil altid være bøger med samme emne og af samme karakter som denne bog; jeg vil i stedet for skrive en tekst der bruger disse topoi; jeg vil altså vise hvorledes man bruger disse topoi i en TEKSTBESKRIVELSE. Prøv at se på følgende tekst:

Lille JUBEL

(logikeren): Svenskerne ved, at der er et ubådsfartøj, men det er bare ikke gået op for dem!

(...)

VOR BREVKASSE

Jo, man kan godt sige, at USA ledes af en kongresrodsbevægelse.

BYTTEREGISTRET

HAVES: Udestuer. ØNSKES: Indehaver.

At Tænke Sig, Politiken 2.10.80 side 22

Afsenderen af denne tekst er Politikens redaktion, eller rettere den særlige redaktion for *At Tænke Sig* (der har et tillæg der hedder *Politiken*). Den er vederhæftig i den forstand at den viser engagement i at udtrykke at verden ikke skal tages så alvorligt som tillægget antyder. På den anden side er de også kompetente som afsendere idet det jo er aktuelle begivenheder der hentydes til, således som dagblade bør være aktuelle. I forhold til modtagerne er vittigheder som de citerede relevante i det omfang de dels er forståelige (man har fx som daglig læser af avisen forudsætninger for at forstå den om ubåden, for i avisen har der stået den ene artikel efter den anden om den mystiske ubåd som er observeret i den svenske skærgård, men som ikke vil gå op til overfladen), dels er overraskende og med pointe (det synes jeg alle tre er). Som brug af sproget er disse tekster fuldt korrekte; en af forudsætningerne for at man kan lave vittigheder som den om *udestuer* og *indehaver*, er netop det forhold at det korrekte sprog har indbygget uendeligt mange muligheder for dobbelttydninger og tvetydigheder som fx *indehaver*. Vittigheden udstiller sprogets flertydighed, men er i sit selv ikke flertydig brug af sproget. Og dermed relativiserer teksten også sit forhold til verden.

Det er ikke helt ligetil hvad udsagnsfunktionen ved sådanne vittighedstekster egentlig er. Emnet er nemlig ikke den svenske ubåd og det amerikanske samfund, men snarere betingelserne for at bruge sproget om disse emner, og som udsagn om betingelserne for at få erkendelse om disse emner gennem sproget er teksterne i høj grad sande og dækkende; de åbner netop for forståelse af at erkendelsen er bundet til sproget som er flertydigt, hvad de færreste der i alvor beskæftiger sig med emnerne gør sig klart. Som kontakt gennem kanalen er vittighederne vigtige, de relativiserer nemlig samtalepartnerens opfattelse af den kanal som dagbladet udgør, og de er konstituerende for den delkanal som udgøres af *At Tænke Sig*. I begge kontaktfunktioner er det vigtigt at kanalen er fyldt ud hver dag og med noget aktuelt.

Den dominerende funktion i disse tekster er imidlertid den poetiske funktion; foruden alle de andre organisationsprincipper som er bestemmende for teksterne, er de også ekstra bestemt ved gentagelser og symmetrier på forskellige planer. I alle tre vittigheder består den ekstra organisering i dobbelttydning af det samme ord, set i sammenhæng med to forskellige dele af den kontekst de indgår i. *Det er bare ikke gået op for dem* kan i den ene læsning betyde 'de har ikke forstået det', og i den anden 'fartøjet er ikke gået op til overfladen for dem'. Man må altså læse disse ord om (eller måske blot forstå dem om), dvs. bruge dem to gange og revidere sin opfattelse af hvad de betyder. Det der former en holdning til sagen, ordner værdierne og griber læsernes interesser, det er så dette at begge meninger – som jo kun kommer frem ved hvad vi opfatter som en tilfældig „fejl“ i sprogsystemet – er rigtige og rammende for situationen: svenskerne er ikke sikre på om de har observeret en ubåd eller ej, så længe de ikke kan tvinge den op til overfladen. Men de fleste har dog den opfattelse at der givetvis er en sovjetisk ubåd, og det er kun svenskerne selv der ikke er klar over at deres forsvar er til grin.

Mekanismen er den samme i de to andre vittigheder, omend de er af lidt lavere kvalitet (forbindelsen mellem de to meninger af samme tekst er mindre evident). Som poetisk funktion er teksten altså således ordnende og gribende, skabende og ophævende. Vittigheden som genre ophæver den normale tilknytning mellem teksten på den ene side og situationen og kanalen på den anden. Vittigheden – og al fiktion i øvrigt – bliver et fænomen uden for tiden, der kan fortælles videre fra mund til mund. Dermed ophæves tekstens binding til situationen med sender og modtager og dermed til kanalen, og ved udnyttelse af hullerne i sproget er den normale brugsfunktion også ophævet.

(14, 17).

38. Tekster er nok noget af det sværeste at klassificere. For det første er det ikke let at vælge hvad der er kriterielle træk og hvad tilfældige træk ved en tekst. For det andet kan man vælge mange forskellige alternative klassifikationer af den samme mængde af tekster afhængigt af hvilket mål man har med klassifikationen. Her skal der for systematikken skyld vælges en klassifikation af tekster der dels svarer til tekstens funktioner i forhold til faktorerne i kommunikationssituationen, dels til de tekstarter der forekommer som overbegreber i struktureringen af topoi i denne bog. Som

kriterier i klassifikationen bruges altså: teksternes dominerende funktion og teksternes vigtigste topoi. På dette grundlag kan man opstille følgende TEKSTARTER:

Tekster med dominerende udtryksfunktion vil være vurderinger eller KARAKTERISTIKKER: Her vil topoi som VÆRDI, MÅDE og RELATION være de hyppigste. Det er tekster som avisledere, anmeldelser, valgtaler, reklamer, partiprogrammer, prædikener, litteraturhistorier.

Fire gange så god
1/1 liter Carlsberg Appelsin.
Reklame, *Ekstra Bladet* 15.4.83 side 3.

Tekster med dominerende meddelelsesfunktion vil være reguleringer, herunder BEGRUNDELSER. Til disse tekstarter hører især retslige tekster som love og bekendtgørelser, forvaltningsafgørelser og dokumenter som fx regninger, annoncer og kvitteringer. Denne tekststart er ikke beskrevet ved dens topoi, for de betragtes ikke som væsentlige eller kriterielle, men i det omfang forhandlinger og politiske afgørelser kræver BEGRUNDELSER, vil man i teksterne også finde topoi som MÅL, POLITIK og MIDLER.

Hvad er en Junior Konto?
En Junior Konto virker som en almindelig bankbog. Du kan hæve og indsætte penge på den, når du vil, og du kan bruge den som lønkonto. Men det særlige er, at du får høje renter, som var den på 12 måneders opsigelse.

Information fra Privatbanken 08/82

Tekster med dominerende udsagnsfunktion er konstaterende tekster, herunder REDEGØRELSE, RÆSONNEMENTER, FORKLARINGER, REFERATER og BERETNINGER. Disse tekstarter blandes og indgår som elementer fx i avisernes nyhedsartikler, videnskabelige afhandlinger, skolebøger i alle fag, referater af møder i foreninger og på arbejdspladser. Sådanne tekster er bestemt ved topoi som: SAMMENLIGNING, KLASSEKATION, ANALYSE, OPLYSNING, PRINCIP OG KONKLUSION; ÅRSAGSFORKLARING, UDVIKLINGSOVERSIGT, BEGIVENHEDER OG KONSEKVENSER:

20. april forelægger Ludvig 16 personligt regeringens forslag om krig mod Østrig for den lovgivende forsamling. Girondinerne vil have krigen for at komme den voksende indre strid til livs; kongen ønsker den, fordi et militært nederlag vil omstyrte revolutionen.

Verdenshistoriens hvornår skete det? 2. side 533.

Tekster med dominerende brugsfunktion vil altid være metasproglige tekster, herunder hører først og fremmest DEFINITIONER og TEKSTBESKRIVELSER som begge er tekster med sprog om sprog. Definitioner kan indgå som dele i de fleste andre teksttyper:

Ægtebørn er børn af forældre, som på avlingstiden levede i eller senere har indgået ægteskab.

Lov nr. 200 af 18. maj 1960 om BØRNS RETSSTILLING, kap 1, § 1.

Tekster med overvejende kontaktfunktion findes næsten ikke, kontaktelementerne udgør nemlig i tekster ofte begyndelsen og slutningen, hvor kontakten skal holdes ren og åben; det er her tekstens tilhørsforhold til en bestemt situation og en bestemt kanal markeres. Men man kan da nævne: INDLEDNINGER, ÅBNING (af samtaler), AFSLUTNINGER, LUKNINGER, TURTAGNINGSSIGNALER (i samtaler). Overskrifter og tekster på avisens spiseseddel kan nævnes som eksempel:

MINISTER STAR FAST I MUSEUMSSAG.

Overskrift på forsiden af Politiken 2.10.80.

Tekster hvor den poetiske funktion dominerer, er skønlitteratur. Her har man traditionelt skelnet mellem LYRIK, EPIK og DRAMA. Man kan sammenfatte dem under betegnelsen FIKTION:

Roser er røde.
Violer er blå.
Jordbær er søde,
du ligeså.
Poesibogsvers.

Man kan altså på dette grundlag skelne mellem følgende tekstarter eller genrer: VURDERENDE (KARAKTERISTIK og LYRIK), REGULERENDE (JURIDISKE TEKSTER, ANNONCER, BEGRUNDELSER), KONSTATERENDE (REDEGØRELSE, RÆSONNEMENTER, FORKLARINGER, BERETNINGER, og REFERATER), METASPROGLIGE (DEFINITIONER, TEKSTBESKRIVELSER), POETISKE (FIKTION: LYRIK, EPIK og DRAMATIK).

(12).

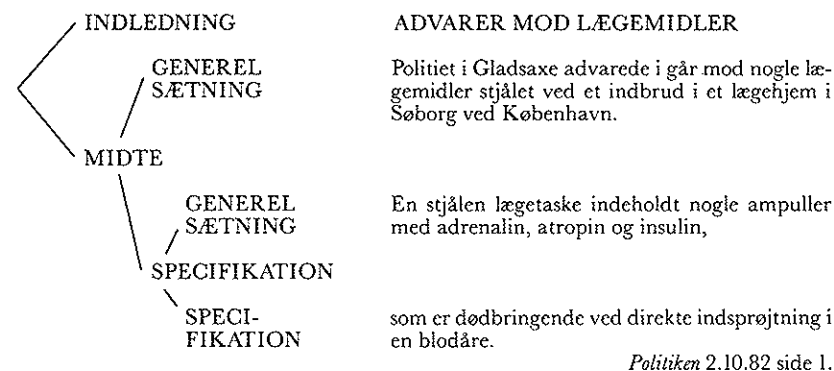
Vil man analysere tekster, må man skelne mellem DELENE i tekstens forløb, ASPEKTERNE ved dens helhed, og KOMPONENTERNE af den mening.

Tekstens forløbsmæssige dele finder man ved en analyse af tekstens KOMPOSITION, tekstafsnittenes dele finder man ved analyse af tekstens SYNTAKS og STILFIGURER. En analyse af KOMPOSITIONEN i en tekst går ud fra den kendsgerning at en tekst altid er én lang éndimensional forløbshelhed. Denne helhed vil naturligt falde i to eller tre dele, og hver del vil igen naturligt falde i et antal bestanddele, og således videre til man når ned til de helheder som udgøres af helsætningerne. KOMPOSITIONS-analyse består altså i at man opdeler en tekst i dens umiddelbare bestanddele, idet man går ud fra at alle tekster er bygget op som en pyramide, hierarkisk.

De fleste ikke fiktive tekster vil være bygget op således at de på det øverste inddelingsniveau består af 3 led: INDLEDNING, MIDTE og AFSLUTNING. INDLEDNINGEN og SLUTNINGEN er de led der forankrer tekstens i dens situation, de dele som udgør tekstens kontaktfunktion og som danner rammen om det indhold der er i teksten. MIDTEN kan så igen være delt op i flere dele, ofte to eller tre, idet 5 dele ofte vil kunne ses som 2 + 3. En af disse dele kan beskrive PLANEN for hvad der vil komme sidenhen i teksten, den næste vil udgøres af selve FREMSTILLINGEN af sagen, dvs. fremsættelse af TESEN, fortællingen af BERETNINGEN; sidste del af MIDTEN indeholder ARGUMENTATIONEN for tesen eller udfoldningen af detaljerne i sagen.

Rækkefølgen af de enkelte dele af FREMSTILLING eller ARGUMENTATION kan følge mange forskellige skemaer; de hyppigste er: KRONOLOGI, det tidligere skete før det senere skete, KONKRETISERING OG SPECIFIKATION: det abstrakte og generelle før det konkrete og specifikke, ABSTRAKTION-GENERALISERING: det omvendte, ÅRSAG-VIRKNING, VIRKNING-ÅRSAG, TESE-MOD-TESE-ARGUMENTER, MODTESE-ARGUMENTER-KONKLUSION.

Komposition kan illustreres ved et grendiagram som netop viser pyramidalsk opdeling i umiddelbare bestanddele:

AFSNIT, der som regel kun belyser ét topos i tekstens sammenhæng, kan så igen deles ind i sætninger, og sætningerne kan igen deles ind i led: SUBJEKT, PRÆDIKAT, OBJEKT, PRÆDIKATIV, ADVERBIALER; de grammatiske led kan deles ind i deres bestanddele og disse led igen i ordene, ordene i bogstaver eller lyde.

Endelig kan man i analysen af en teksts DELE også finde STILISTISKE FIGURER, ofte poetiske ekstraorganiseringer af teksten inden for sætningsgrænsen. Det at lave en tekst består grundlæggende af to processer: dels det at SELEKTERE, udvælge det element som skal stå på en given plads i forløbet, blandt alle de ækvivalente elementer, dvs. elementer der er så ens at de kunne have stået på samme plads i forløbet, dels det at KOMBINERE sekvenserne ved at sætte dem efter hinanden i et forløb. Stilistiske figurer består nu i at man kombinerer ækvivalente størrelser med hinanden (i stedet for at selektere blandt dem). De vigtigste former for kombination af ækvivalente størrelser er: GENTAGELSE, FREMHÆVELSE, METAFOR, METONYMI, som alle bliver til ved at man udelader eller tilføjer, erstatter eller flytter om på de størrelser der normalt ville stå i sætningen. „Størrelsen“ kan så være en lyd, et bogstav, en endelse (RIM), et led, nogle ord, meningen af et ord, sætningsstrukturen, sætningsarten. Prøv at se hvor mange stilistiske figurer der er brugt blot i det lille poesibigsvers:

RYTME: gentagelse af trykmønstre

Roser er røde
- u u - u

RIM: lydlig gentagelse
øde ... øde
å ... å

PARALLELISME:
gentagelse af syntaktiske mønstre

Violenter blå.
u - u u -

METONYMISK
SAMMENHÆNG: „du“
står med blomster

Jordbær er søde
- u u - u
du ligeså
- u u -

ORDSPIL: meningen
udskiftes i samme ord søde

(5, 7, 8, 9).

Tekstens forskellige ASPEKTER eller sider er dens STILLAG med dens ORDVALG og dens FORTÆLLETEKNIK. Stillaget er bestemt ved syntaksen og af ordvalget. Man kan især ved substantiver og verber i en tekst vælge mellem flere forskellige ækvivalente ord, dvs. ord der betyder det samme, det man kalder synonymmer, og man vælger hver gang man vælger hen igennem en tekst ord fra samme stillag. Man kan fx skelne mellem GAMMELDAGS STIL, TEKNISK OG FAGLIG STIL, SLANG, NORMALSPROG, FORMEL STIL og UFORMEL STIL. Fx kunne man i poesibogsverset have brugt den latinske betegnelse for roser: *rosa*, men så ville man nok også have brugt den latinske betegnelse for violer og jordbær: *viola*, *fragaria*. Så havde det slet ikke været et digt, men en teknisk afhandling; den tekniske stil passer ikke til rim og rytme.

Inden for FORTÆLLETEKNIK fremanalyserer man hvilke billeder teksten selv giver af sin afsender, sin modtager og sin sag. Disse billeder i teksten af kommunikationssituationens faktorer kan kaldes for henholdsvis: FORTÆLLEREN; ADRESSATEN og SAGFORHOLDET: FORTÆLLEREN kan i fiktion, og fx i avisreportager, anskue begivenhederne fra en position senere i tid end de begivenheder der beskrives, det kaldes BAGUDSYN; eller fortælleren kan anskue begivenhederne fra en position samtidig med begivenhederne, det kaldes MEDSYN; fortælleren kan se begivenhederne inde fra personernes bevidsthed, det kaldes INDRE SYN, eller kun udefra som et kameraøje, det kaldes YDRE SYN; fortælleren kan være ÅBENLYST til stede i teksten, eller SKJULT, ALVIDENDE (dvs. reflekterende og vurderende, med kendskab til fremtiden) eller DELTAGER i forløbet.

ADRESSATEN kan være PRIVAT og FORTROLIG, som i megen

fiktion, OFFENTLIG og NORMALTORIENTERET, som oftest i en avis, eller UVIDENDE, som i lærebøger, hvor belæringen begynder med Adam og Eva. Adressatens interesser i sagforholdet kan være METAFORISK, nemlig hvis adressaten betragter teksten som et billede af virkeligheden, METONYMISK, hvis adressaten betragter teksten som en del af virkeligheden, eller RETORISK, hvis modtageren kun opfatter teksten som en underholdende boble af uvirkelighed.

SAGFORHOLDET kan skildres REALISTISK eller FANTASTISK, afhængigt af om det kunne være sket i den virkelige verden; er det FANTASTISK, vil det også ofte være SYMBOLISK, dvs. henviser til noget andet end det der er det umiddelbare indhold. SAGFORHOLDET kan desuden være TIDIGT eller UTIDIGT, afhængigt af om det skal opfattes som noget der er i historien (og det kan det fantastiske også godt være) eller kun i BEVIDSTHEDEN, som kan aktiveres til enhver tid, evigt og altid. Er sagforholdet TIDIGT kan det være NUTIDIGT, FORTIDIGT, eller FREMTIDIGT, i henholdsvis beretninger, forklaringer og begrundelser. Det fortidige kan anskues som et PANORAMA i perspektivisk forkortelse, eller som en SCENE hvor FORTÆLLETIDEN kører lige så hurtigt som DEN FORTALTE TID. Alle de muligheder det giver for variation i fortælleteknikken kan ikke eksemplificeres her, men et par illustrationer af de vigtigste forskelle skal dog bringes:

SKJULT FORT.
PRIVAT ADR.,
METAFORISK REL.

Anna holdt godt fast i snoren på sin flotte nye ballon. Pludselig tog et vindstød den. Vinden førte den hen mod et træ og gik i stykker. Anna græd og græd.

David Rumelhart: *Notes on a Schema for Stories* i
D. G. Bobrow: *Representation and Understanding*,
1975 New York.

FORTID, PANORAMA,
BAGUDSYN,
REALISTISK,
ÅBENLYST FORTÆL.
OFFENTLIG ADR.
METONYMISK REL.

Alt hvad der foregik under denne Franske Revolution, lige til de mest grusomme voldshandlinger – alt var forudset, udtænkt, beregnet, besluttet og vedtaget; alt var et resultat af den dybeste skændighed, fordi alt var blevet forberedt og sat i gang af mænd, som i deres hænder holdt trådene til en sammensværgelse, der forlængst var stiftet i hemmelige broderskaber. Hovedårsagen til Revolutionen, årsagen til dens forbrydelser, dens grusomheder... ligger helt og holdent hos denne sammensværgelse, der for længst var udpønsat...

Hvis der blandt vore læsere findes nogle, som deraf slutter, at man bør slå resten af Jakobinersekten ned eller hele samfundet går til grunde... svarer jeg hertil: Ja, man må være belavet på denne universale ulykke eller ødelægge denne sekt.

Abbé Barruel: *Memoires pour servir a l'histoire de Jacobinisme* side 8-9, 1798, citeret efter Adam Schaff: *Historie og sandhed*, Kjöngerslev, 1977.

NUTID, SCENE,
MEDSYN, YDRESYN,
REALISTISK, SKJULT
FORTEL., PRIVAT ADR.
METAFORISK OG
RETORISK RELEVANS

(Søren Brun står med en blyant, Trine kommer hen til ham).

Trine: Hvad er det, du står med der

S.B.: Det er en blyant... Det er den lille rødhårede piges blyant! Nu står jeg bare og venter på at hun skal komme forbi så jeg kan gi' hende den!

Trine: Jeg synes det er en skam du skal have al den ulejlighed, Søren Brun... (river blyanten ud af hånden på ham, går væk med den, rækker den frem og råber:) HOV DU DER! HER ER DIN BLYANT!

Radiserne 7. samling. Tegnet og fortalt af Charles M. Schulz. Kbh. 1966, citeret efter Peter Brask og Mogens Gradenwitz: Moderne europæiske noveller, Kbh. 1977 side 143. Regibemærkningerne er tilføjet på grundlag af tegninger af OT.

(5, 40).

Tekstens mening kan deles op i forskellige KOMPONENTER; TEMAET er den meningsmæssige eller SEMANTISKE GRUNDMODSÆTNING, ofte et af de topoi der indgår under RELATION og MÅDE, de dele som alle andre meningsdele i teksten står i forhold til på den ene eller anden måde. Hvis teksten er en argumenterende tekst, vil temaet som regel være det samme som TEsEN. MOTIVERNE er så de meningsdele som konkretiserer, eksemplificerer eller fremstiller temaet, motiverne er personer og deres egenskaber, de konkrete handlinger i forløbet og deres virkninger og resultater, dvs. de forhold i tid og rum der omtales i teksten. MOTIVER er altså de mere konkrete meningskomponenter, mens temaet er de mere abstrakte. Mellemtingen mellem TEMA og MOTIV er TOPOI. TOPOI er altså et topos i tekstbeskrivelsen. Det er de begreber hvor man finder stof til at belyse en sag, topoi sætter de enkelte ideer og begreber i forhold til hinanden og ordner dem til en komposition der tilsammen afslører temaet.

TEMAET, eller DE SEMANTISKE GRUNDMODSÆTNINGER i tekster, er ofte de topoi som er beskrevet i topostræet under RELATION og MÅDE (§ 35-36). Grundmodsætningen kan også ofte fremstilles som en af de modsætningstyper der er beskrevet under SAMMENLIGNING (§ 24). Ser man på de tre eksempler som er citeret i den foregående paragraf, kan TEMAERNE beskrives således:

I historien om Anna og hendes ballon står grundmodsætningen mellem SORG og GLÆDE, mellem KULTUR (ballon) og NATUR (vind og træ), og mellem DET YDRE og DET INDRE. Det teksten udsiger,

dens ideologi er så denne at der er et forhold af KAUSALITET (og ikke DIALEKTIK) mellem det ydre og det indre, det er NATUREN der er bestemmende for menneskets reaktioner, og ikke KULTUREN; menneskets følelser er produktet af dets omgivelser.

I „historien“ om Jakobinerne under den franske revolution er temaet „sammensværgelsesteorien“ eller „personlighedernes rolle i historien“. Dette kan igen beskrives ved hjælp af topoi som: DEL-HELHED (Jakobinerne – hele samfundet), ØDELÆGGELSE-SKABELSE (udryd jakobinerne for at redde samfundet), ENKELHED-KOMPLEKSITET (jakobinerne er den eneste årsag til revolutionen).

I historien om Søren Brun og Trine er det psykologiske egenskaber der sættes op mod hinanden: NAIVITET, IVER, TALMOD, INDLEVELSE og GLÆDE overfor HYKLERI, GUSTENT OVERLÆG, EMSIGHED, ARRIGSKAB. Det spændende i historien er dog hvad der sker når disse to gemytter sættes over for hinanden. Den dybestliggende modsætning i teksten er således nok den samme som i historien om Annas ballon, nemlig den mellem KAUSALITET og DIALEKTIK; historien her antyder at Søren Brun gør som han gør fordi Trine gør som hun gør, og at Trine er som hun er fordi han er som han er. Den betragter altså KOMPLEMENTARITETEN i deres forhold som den DIALEKTISKE forklaring på hvad der sker.

Motiverne i de tre tekster er de mere konkrete meningsdele af teksten. I Anna-historien: 'pigen og ballonen', et motiv der er blevet brugt i forhold til mange andre temaer, der findes fx en smuk fransk film om drenge med den røde ballon, som tematiserer forholdet mellem fantasi og virkelighed. I revolutionshistorien er motivet ganske simpelt 'sammensværgelsen', og i Radiserne er motivet 'den rødhårede piges blyant', som også spiller en rolle i en række andre stiber med radiserne – med andre temaer.

Det topos som i alle tre historier forbinder motivet med temaet er ÅRSAG. Alle historierne viser os hvad den dybereliggende ÅRSAG til de mere konkrete MOTIVISKE MODSÆTNINGER egentlig er. Derved sættes historiens ideologi på spidsen, nemlig henholdsvis: fysisk reduktionisme, historisk reduktionisme og komplementær dialektik.

(5).

42. Det sidste topos under TEKSTBESKRIVELSE er TOPOI. Teksten beskrives ved dens FAKTORER, FUNKTIONER, TEKSTARTER, DELE, ASPEKTER og KOMPONENTER. Komponenterne er TEMA; TESE; MOTIV og TOPOI.

TOPOI er tankeskemaer eller relationsbegreber der på en gang er så almene og abstrakte at de i mange situationer kan vise forholdet mellem det kendte og det ukendte, og samtidig så specielle og konkrete at de kan anerkendes i bestemte kulturer og samfund, som de på den anden side karakteriserer. Topoi hører sammen i et system der udgør en søgemodel for hvordan man belyser en sag i en argumentation hvor spørgsmålet er åbent, dvs. hverken afgjort ved magt eller beviser. Topoi åbner nye muligheder og videregiver traditionelle skemaer for tanken.

Sådan defineres topoi i § 3, men det er nok noget af en tilsnigelse at hævde at topoi selv er et topos efter denne definition. Det er nemlig langt fra almindelig kendt eller anerkendt at tekster kan beskrives ved deres topoi, og den topiske tankegang karakteriserer ikke vores kultur. Det er måske netop et af problemerne ved vores kultur, og det er det denne bog prøver at gøre noget ved.

Fra Descartes tid har den vestlige videnskab været præget af den rationelle eller kritiske metode. Karakteristisk for denne metode er rationalisme, mentalisme, det logiske system, den beskrivende holdning, deduktion og værdifrihed. Især i naturvidenskaberne, men også i former for sociologi, i sprogvidenskab og visse former for tekstvidenskab er denne rationalistiske metode fremherskende.

Man går ud fra at videnskabens opgave er rent beskrivende; hvis man er indblandet i en sag, kan man ikke forholde sig tilstrækkeligt objektivt til den; for at være uhildet må man stille sig uden for den og kun forske i det som man ikke har interesser i. Formålet med det videnskabelige arbejde er beskrivelsen og ikke fx forandringen af verden.

Man forestiller sig at man kan lave en beskrivelse uden at indblande

sine egne værdier, og uden at forudsætte nogen værdier overhovedet. Man tænker sig fx at matematik er en helt værdifri videnskab. Det ville den kun kunne være hvis man kunne opbygge hele videnskaben logisk fra 'den første sandhed', som hos Descartes var det berømte cogito – ergo sum, jeg tænker – altså er jeg. Derudfra skulle man så ved deduktion kunne slutte sig til det der så også må være sandt. Det hele er bundet sammen med logisk nødvendighed til et ubrydeligt system af sikker viden. Hvad der så ikke kan bevises logisk, tager denne form for videnskabelig metode slet ikke hensyn til, det ligger uden for videnskabens emner, det kan man overlade til kunstnerne og politikerne. Det vil sige alt om følelserne og handlingerne.

Modsætningen til den rationelle metode er den topiske metode, den metode der bruger topoi, som tænker i problemer snare end i beviser, som fastholder sammenhængen mellem følelse og erkendelse, og mellem beslutning og sagkundskab. Den topiske metode bevæger sig ikke frem i deduktive syllogismer, men bevæger sig ved at stille stadigt nye spørgsmål til det samme problem; ved abduction (se § 21) finder man nye rammer som man kan sætte gamle problemer ind i således at de får helt nye løsninger som forudsætning for helt nye handlinger. Den topiske metode lægger ikke vægten på den logisk nødvendige følge af den første sandhed, men på om man nu også har inddraget alle væsentlige sider af sagen, om der er rimelige forhold og proportioner mellem de spørgsmål man beskæftiger sig med, og hvilken vægt man skal tillægge forskellige, ikke beviselige, men sandsynlige udsagn om sagen. Det er den metode som er nødvendig når målet for det videnskabelige arbejde ikke er den rene erkendelse, men den praktiske handling; det er den metode man nødvendigvis må bruge når man på forhånd er engageret i den sag man studerer, når man så at sige er part i sagen og derfor partisk. Så er det bredden i tankegangen der er vigtig, snarere end dybden. Over for beviset sætter den topiske tankegang afvejningen, over for objektiviteten alsidigheden.

Topostræet er et af de praktiske hjælpemidler til at gennemføre den topiske metode når man skal udforme tekster – talte eller skrevne – i en situation hvor spørgsmålet er åbent, dvs. hverken afgjort ved magt eller beviser. Den topiske metode går frem efter hvad der er relevant i en given situation, mens den rationelle metode går frem efter hvad der er sandt til evig tid. Dette sidste forhold ses tydeligt i topostræet; her udgør det logiske RÆSONNEMENT kun 1/10 af stoffet, som jo alt sammen handler

om argumentation, og under RÆSONNEMENT er deduktionen en blandt 3 forskellige former for ræsonnement. En anden metodelære ville nok have fremhævet logikken og deduktionen som det vigtigste ved tekstmetode.

I topostræet tvinges man til også at tage stilling til KARAKTERISTIKKEN, der er den tekstform der udtrykker den følelsesmæssige holdning til sagen. BEGRUNDELSER handler om politik og beslutninger. I REDEGØRELSEN er METAFOREN et lige så vigtigt topos som KLASSIFIKATION.

Den topiske metode behandler enhver sag RELATIVT, dvs. forskelligt i forhold til andre sager og i forhold til de mål og hensigter der er med teksten. Dette står i modsætning til den rationelle metode som forsøger at behandle sagerne ABSOLUT, dvs. kun under evighedens synsvinkel. Den rationelle metode vil ofte ved sin objektivitet og værdifrihed skjule de forudsætninger der altid ligger i menneskelige handlinger, og allerede ligger i det sprog som man betjener sig af i det videnskabelige arbejde; der er jo en trang der driver værket, og denne trang er ladet med værdier. Den topiske metode tematiserer og relativiserer værdiforudsætningerne og gør det derved muligt at ændre forudsætningerne hvis det er hensigtsmæssigt.

Denne topiske metode er beskrevet på udmærket måde af italieneren Giam Battista Vico i 1700-tallet, men han er blevet glemt i vore dages skoleundervisning, i massekommunikationen og især i videnskaben. I skolen undervises der ikke særlig meget i hvorledes man finder stof til belysning af et emne, dvs. hvorledes man undersøger ting, og hvorledes man træffer beslutninger. I stedet har man i danskundervisningen koncentreret sig om den korrekte sprogbrug. Eksamensopgaverne til studentereksamen lægger ikke op til at eleverne skal diskutere samfundets værdier og forudsætninger og deres egne håb og drømme, de lægger op til at eleverne skal præstere en rent teknisk færdighed i at analysere og beskrive andres tekster. I undervisningen søger man mere og mere at dele verden op i det ufarlige og objektive – som man kan lære eleverne i den skriftlige fremstilling, og så de beskidte politiske og holdningsmæssige områder, som hos alle deltagerne i en undervisningssituation betragtes som en privatsag som man ikke kan og bør belemre hinanden med.

Det ville være et stort fremskridt hvis man i danskundervisningen flyttede vægten fra det rent beskrivende til det produktive. Det at lave en tekst er også altid en handling både i psykologisk og social forstand. Det

ville være et stort fremskridt hvis man ville flytte vægten fra det formelle, korrektheden i brugen af sproget, til det væsentlige: spørgsmålet om teksten er et vederhæftigt udsagn for afsenderen, et sandt udsagn om sagen og en relevant meddelelse til modtageren. Men det kommer man ikke ind på uden at blive partisk.

Det ville være et stort fremskridt, hvis man i danskundervisningen ville bruge den topiske metode i stedet for den rationelle. Man kunne gøre det ved at bruge det topostræ som er beskrevet i denne bog. Topoi bør (igen) blive et af de vigtigste topoi i tekstbeskrivelsen og også i politiske sammenhænge.

(4, 12, 13, 16, 22, 26, 30).

43. Som antydnet er toposlæren ikke uden traditioner. Traditionen fra den klassiske retorik er blot blevet fortrængt i vore dage. Det er vigtigt at fastholde, at der findes en gammel og rig tradition for at tænke i topoi. Denne sidste paragraf i bogen skal bruges til henvisning til den litteratur som bærer denne tradition. I de enkelte paragraffer er der ved tallene i parenteser blevet henvist til numrene i den følgende liste. Den rummer de oplysninger om forfatter, titel, årstal og udgivelsessted som er nødvendige for at man kan finde bogen. Der henvises dels til oversigtsværker over retorik og retorikkens historie, dels til den klassiske retoriks mest relevante værker i denne sammenhæng. Der henvises derudover til bøger hvor enkelte topoi er blevet mere indgående behandlet, også selv om forfatterne slet ikke selv har opfattet emnerne som topoi. Efter hver titel oplyses det endelig i hvilke paragraffer værket har været benyttet.

1. Aristoteles: „*The Art of Rhetoric*“, with an english translation by John Henry Freese, The Loab Classical Library, 193, (1939) 1975, London: §§ 2-3.
2. Aristoteles: *Topica*, by E. S. Forster, The Loab Classical Library, 391, (1960), 1976, London: §§ 2, 20.
3. Edward de Bono: *Practical Thinking*, (1971) 1976, Harmondsworth: § 10.
4. Lothar Bornscheur: *Zehn Thesen zur Spannungsfuge des Toposbegriffs* i Heinrich F. Plett, Hrsg.: *Retorik*, 1977, München: §§ 3-4.
5. Peter Brask og Mogens Gradenwitz: *Moderne Europæiske noveller*, 1976, Kbh.: §§ 24, 40-41.

6. Cleanth Brooks, Robert Penn Warren: *Modern Rhetoric*, (1972) 1979, New York: §§ 9, 16, 18, 20, 22, 24.
7. (Cicero): *Ad Herennium*, with an english translation by Harry Caplan, The Loab Classical Library, 403, (1954) 1968, London: §§ 2, 3, 4, 29.
8. Cicero: *De Inventione*, with an english translation by H. M. Hubbell, The Loab Classical Library, 386, (1949) 1968, London: §§ 2, 3, 4, 29.
9. Cicero: *De Partitione Oratoria*, with an english translation by H. Rackham, The Loab Classical Library, 349, (1942) 1968, London: §§ 2, 3, 4, 29.
10. Cicero: *Topica*, with an english translation by H. B. Hubbell, the Loab Classical Library, 386, (1949) 1968, London: §§ 4, 8, 9, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 24, 26, 28, 29.
11. James C. McCroskey: *An Introduction to Theoretical Communication*³ (1968) 1978, New Jersey: § 18, 19.
12. Jørgen Fafner: *Retorik, klassisk og moderne*, 1977, Kbh.: §§ 6, 38, 42.
13. Ernesto Grassi: *Macht des Bildes. Ohne macht der rationale Sprache*, 1979, München: § 3, 4, 42.
14. Jürgen Habermas: *Hvad er Universalpragmatik?* Oversat af Gunvor Bøberg Jensen i J. Habermas: *Teorier om samfund og sprog*, (1971) 1981, Kbh.: § 37.
15. Erik Hansen: *Nogle problemer omkring ordgrammatikken*, i *Nys* 1, 1970 Kbh.: §§ 28-29.
16. Thure Hastrup: *Græsk og romersk talekunst*, 1976, Kbh.: §§ 2, 3, 4.
17. Roman Jakobson: *Linguistik og poetik*, oversat af Niels Erik Wille, *Vindrosen* 14 nr. 7, 1967, Kbh.: 37, 40.
18. Henning V. Jensen og Ole Tøgeby: *Brug sproget!*, 1981, Kbh.: §§ 4, 5, 6.
19. Jørgen Jørgensen: *Psykologi på biologisk grundlag*, 1963, Kbh.: §§ 30, 31.
20. Vilhelm Kamlah & Paul Lorenzen: *Logische Propädeutik*², 1973, Mannheim: §§ 8, 22, 23.
21. Georg Klaus & Manfred Buhr, Hrsg.: *Philosophische Wörterbuch I-II*, (1964) 1972, Leipzig: §§ 20, 21.
22. Josef Kopperschmidt: *Allgemeine Rhetorik*², (1973) 1976, Stuttgart: §§ 2, 3.
23. Otto Lassen: *Undervisningsprogram angående begrebsdannelse, Dansknoter* 5, 1977, Kbh.: §§ 22, 23.
24. Heinrich Lausberg: *Elemente der littararischen Rhetorik*⁵, (1963) 1976, München: §§ 14, 15, 16.
25. Geoffreu Leech: *Semantics*, 1974, Harmondsworth: §§ 22, 23.
26. Jan Lindhardt: *Retorik*, 1975, Kbh.: §§ 2, 3, 42.
27. Charles E. Osgood, George J. Suci & Percy H. Tannenbaum: *The Measurement of Meaning*, (1957) 1978, Urbane: §§ 33, 34.
28. Ch. Perelman and L. Olbrecht-Tyceta: *The New Rhetoric*, translated by J. Wilkinson and P. Weaver, (1958) (1969) 1971, Notre Dame, Indiana: §§ 13, 18, 19, 24, 25, 26, 35, 36.
29. Jean Piaget: *Barnets opfattelse af årsag og virkning, Tekster fra Jean Piagets værker IV*, ved Ole Meyer, Finn Søholm og Hans Vejleskov, 1971, Kbh.: §§ 10, 11, 12.
30. Quintilian: *Institutiones Oratoriae I-IV*, with an english translation by H. E. Butler. The Loab Classical Library 124, (1920) 1969, London: §§ 2, 3, 4.
31. Hans Reichenbach: *Elements of Symbolic Logic*, (1947) 1966, New York: §§ 20, 21.
32. Gilbert Ryle: *The Concept of Mind*, (1949) 1973, Harmondsworth: §§ 11, 28.
33. Adam Schaff: *Historie og sandhed*, oversat af Hanne Danielsen, (1970) 1977: §§ 11, 12.
34. Knut Svotdal: *Stilskrivning og logikk*, 1968, Oslo: § 9.
35. Stephen Toulmin: *The Uses of Argument*, (1958) 1969, Cambridge GB: §§ 20, 21.
36. Egon Werlich: *A Text Grammar of English*, 1976, Heidelberg: §§ 16, 17.
37. Richard E. Yong, Alton L. Becker & Kenneth L. Pike: *Rhetoric – Discovery and Change*, 1970, New York: §§ 10, 26, 27.